

01 Mayıs 2019

بلخی، ابوالقاسم

۱۶۸۲

کعبی شاگرد ابوالحسن خیاط و رئیس مکتب معتزله بغداد بود و معتزله بصره شدیداً بر او می‌تاختند. این امر کاملاً در کتاب مسائل الخلاف ابورشید نیشابوری، شاگرد قاضی عبدالجبار همدانی اسدآبادی و از رؤسای معتزله بصره، مشهود است. بیشتر مطالب این کتاب در رد عقاید کعبی است، به همین سبب در کتاب مسائل الخلاف بیش از هر جای دیگری درباره آرای مهم او در طبیعیات و الهیات بحث شده است (دائرةالمعارف بزرگ، همان جا).

کعبی، برخلاف بصریون که جوهر فرد را همه از یک جنس می‌دانستند، باور داشت که جوهر فرد ممکن است مشابه یا مخالف باشد. وی خلاء را محال می‌دانست، در حالی که بصریون خلاء را باور داشتند و می‌گفتند ممکن است دو جوهر فرد بی‌آنکه جوهر سومی میان آن دو باشد، از یکدیگر جدا باشند (ابورشید، ص ۲۹ به بعد).

برخلاف شیوخ بصره، کعبی جوهر فرد یا اجزای لایتجزا را دارای مساحت و بُعد نمی‌دانست و می‌گفت آنچه دارای مساحت باشد جسم است. کعبی حرکت جسم را فقط در مکان، امکان‌پذیر می‌دانست، اما بصریون حرکت جسم را بدون داشتن مکان متصور می‌شدند. وی علت سکون زمین را وجود آن در مرکز عالم می‌دانست، اما به نظر بصریون سکون زمین به امر خدا و ناشی از فشار نیمه زیرین بر نیمه زیرین و بالعکس است (همو، صفحات متعدد).

درباره طبایع، کعبی برخلاف بصریون بر این باور بود که هر جسمی طبیعت خاصی دارد که فعل آن به واسطه خاصیت اوست و از گندم، جو نمی‌روید و خداوند از نطفه انسان، جانور دیگری خلق نمی‌کند (همو، ص ۱۳۳).

عبدالله بن احمد بن محمود، معروف به «کعبی»، متکلم مشهور معتزله بغداد در سده‌های سوم و چهارم هجری قمری است.

در شهر بلخ متولد شد، تاریخ تولد و چگونگی زندگی‌اش به درستی مشخص نیست. کعبی مدتی طولانی در بغداد اقامت کرد و در آنجا از احترام همگان برخوردار بود. در خراسان، علمای اهل سنت بلخ به او ناسزا می‌گفتند و چون بسیاری از خراسانیان، به دست او، به اعتزال گراییدند، اهل سنت آن شهر به او نظر خوبی نداشتند (صفدی، ج ۱۷، ص ۲۵-۲۶).

کعبی، مدت‌ها، در دربار امرا به کتابت مشغول بود و گفته‌اند که در طبرستان، کاتب محمد بن زید داعی بود. وی نزد امرای دیگر هم کتابت می‌کرد، ولی بزرگ‌ترین کار دیوانی او وزارت احمد بن سهل، از فرماندهان بزرگ سامانی، بود. احمد بن سهل بر امیر نصر سامانی غلبه کرد و بر خراسان دست یافت و کعبی را وزیر خود کرد و منصب کتابت را به ابوزید داد که ادیب بود (ابن اسفندیار، ج ۱، ص ۹۴؛ دائرةالمعارف بزرگ، ذیل «ابوالقاسم بلخی»).

در ۳۰۷ ق، سپاهیان امیر نصر بر احمد بن سهل غلبه کردند و کعبی را نیز به زندان انداختند، ولی بعد از مدتی با شفاعت علی بن عیسی بن جراح آزاد شد و پس از آن، مدتی در بغداد ماند. وفات کعبی را اول شعبان ۳۱۹ نوشته‌اند (ابن ندیم، ص ۲۱۹).

برخی کعبی را، در فقه، پیرو مذهب ابوحنیفه دانسته‌اند. سمعانی (ج ۱۱، ص ۱۲۲) وی را پایبند به مذهب جهیمیه و اعتزال و همچنین مبلغ و داعی عقاید خود می‌دانست. ابومنصور ماتریدی، از دشمنان سرسخت کعبی، به شدت به او و عقایدش حمله کرده است.

علی اکبر ولایتی، ve dğr.;، تقویم تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، (جلد

İSAM DN. 260934

اول، بخش دوم)، تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۹۲

Ka'bi
110031

1454

OMARI, Racha el-. *The theology of Abū l-Oāsim al-Balkhī / al-Ka'bi (d. 319/931)*. Leiden: Brill, 2016 (Islamic Philosophy, Theology and Science, 99). 223 pp.

01 Mayıs 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

254889

Islamic Philosophy, Theology and Science

TEXTS AND STUDIES

Edited by

Hans Daiber
Anna Akasoy
Emilie Savage-Smith

VOLUME 99

12 Ocak 2018

The Theology of Abū l-Qāsim al-Balkhī/al-Ka'bī (d. 319/931)

By

Racha el Omari

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELMEYEN OKUMAN

Ka'bi (110031)
Müteride (132305)

Müteride

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	254889
Tas. No:	2018 0011

BRILL

LEIDEN | BOSTON
2016

The titles published in this series are listed at brill.com/ipts

HANSU, Hüseyin. Debates on the authority of hadith in early Islamic intellectual history: identifying al-Shāfi'i's opponents in *Jimā' al-'ilm*. *Journal of the American Oriental Society*, 136 iii (2016) pp. 515-533. Discusses reports of debates on the epistemological value of *ḥadīth* reports in al-Shāfi'i's *Jimā' al-'ilm*, "drawing on Abū 'l-Qāsim al-Balkhī's *K.al-Maqālāt* [ms.] and other classical works of Islamic theology".

Ka'bi

110031

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

22 Ekim 2017

802 OMARI, Racha el-. *The theology of Abū l-Qāsim
al-Balkhī / al-Ka'bi (d. 319/931)*. Leiden: Brill, 2016
(Islamic Philosophy, Theology and Science, 99).
223 pp.

Kabī
110031

77 Ekim 2017

MADDE YAKMILANBUKTAN
NRA GELEN DOKÜMAN

Ebu Abbas el-Kalānisi

Ebu'l-Kasim el-Ka'bi - Uyūnu'l-Mesail
adl. eserinde

İki iman uarsa, aralarında Sesim yapılı.
(kur'a)

19 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tefsira, Raş. Ep. 253-a

Ka'bi

Nesefi, Tefsira, R. Ep. 231-b

Ka'bi — 33. al-BALKHI al-KA'BI. Abu l-Qāsim 'Abdallāh b. Aḥmad,
m. 319 H./931.

1. *al-Maḡālāt* (d'après Ibn Abi l-Ḥadīd, *Sharḥ Nahj al-balāgha*, I, 1, 27 = Afhār, p. 266; Br., S 1, 343 et 619; A. Nader, *ad verbum*, EI, 2e éd.); 2. *Qūn al-masā'il wa-l-jawābāt* (d'après al-Mas'ūdī, *Morij al-dhahab*, éd. Barbier de Meynard, t. 1, p. 156 = trad. Pelat, t. 1, p. 66, qui mentionne comme une de ses sources sur l'Inde "Abū l-Qāsim al-Balkhī, dans son livre *Qūn al-masā'il wa-l-jawābāt*", et d'après *al-Fihrist*, trad. Dodge, p. 426, portant, d'après le seul Tonk MS, en tête de la liste des oeuvres d'Abū l-Qāsim al-Balkhī: "The Treatises (*al-Maḡālāt*), in which he related the sources of questions and their answers". Voir aussi *al-Fihrist*, p. 342, II, 265, et Kraus, *Orientalia*, V (1936), p. 342); 3. *Tabaqāt al-mo'tazila* (d'après A. Nader, dans *al-Fikr al-falsafi fi mo'tazila*, Beyrouth 1966, p. 191).

Probablement le n. 2 est-il identique au n. 1, dont le n. 3 n'est sans doute qu'une partie. Selon *Iqbāl, Khāndān*, p. 137, n. 3 et p. 138, les *Maḡālāt* de Balkhī étaient un commentaire ("sharḥ") de celles de Zorqān, et furent elles-mêmes l'objet d'un ouvrage perdu d'Abū l-Qāsim 'Alī b. Aḥmad al-Kūfī, shī'ite extrémiste m. 352 H., sous le titre *Tahqiq mā allafahu l-Ka'bi fi l-maḡālāt*. Cf. aussi *infra*, nn. 45 et 73.

L'A. était le chef des mo'tazilités de Bagdad en son temps. Il fut vizir d'Aḥmad b. Sahl, puissant gouverneur du Khorāsān pour le compte des Samanides. Voir M. Moḥaqeqq, *Filsūf-i Rayy* (cf. *supra*, n. 31), pp. 31-35.

45. 'ABD al-JABBār. Qāḍī l-qoḍāt Abū l-Ḥasan 'Abd al-Jabbār b. Aḥmad al-Asadābādī al-Hamadhānī, né vers 322 H./934, m. 415 H./1025. -Ka'bi - Ka'bi Abd al-Jabbār

1. *al-Moghni fi abwāb al-tawḥīd wa-l-'adl* (dicté de 360 à 380 H.; les quatorze tomes conservés, sur vingt tomes que comportait l'ouvrage, ont été publiés en seize volumes, par les soins du Ministère de la culture, au Caire de 1959 à 1965); 2. *Sharḥ al-oṣūl al-khamsa* (écrit pendant la composition du précédent; éd. 'Abd al-Karīm 'Othmān, Le Caire, Maktabat Wahba, 1384 H./1965); 3. *Talḥīq dalā'il al-nobowwa* (composé en 385 H.; éd. 'Abd al-Karīm 'Othmān, Beyrouth, Dār al-'Arabiyya, 2 vol., 1386 H./1966); 4. *Kitāb al-Majmu' fi l-moḥīḍ bi-l-taklīf* (dicté plus tard que le *Moghni*; éd. J.J. Houben, s.j., t. 1, Beyrouth 1965; éd. 'Omar 'Azmi, t. 1, Le Caire 1965); 5. *Sharḥ al-Maḡālāt li-Abi l-Qāsim al-Balkhī* (composé en même temps que le *Moghni*; d'après Ibn Abi l-Ḥadīd, *Sharḥ Nahj al-balāgha*, 2e éd. du Caire, t. 1, p. 8 = éd. de de Beyrouth, t. 1, p. 29; Ibn al-Mortadā, *Tabaqāt al-mo'tazila*, éd. S. Diwald-Wilzer, p. 113, l. 10; 'Abd al-Karīm 'Othmān, *Qāḍī l-qoḍāt*, p. 68, n. 42).

Iranien, qāḍī suprême de Rayy à l'apogée des Bouyides, 'Abd al-Jabbār est le dernier grand théologien mo'tazilite. Lire à son sujet 'Abd al-Karīm 'Othmān, *Qāḍī l-qoḍāt 'Abd al-Jabbār b. Aḥmad al-Hamadhānī*, Beyrouth, Dār al-'Arabiyya, 1387 H./1967 (dont nous suivons la datation des ouvrages de l'A., pp. 60-70), ainsi que *MIDEO*, t. 4 (1957), pp. 281-316; t. 5 (1958), pp. 417-424; t. 8 (1966), pp. 283-291; etc.

Le cinquième *joz'* ou tome du *Moghni* débute en 150 pp. par cinq sections, de longueur inégale, contre les dualistes, les mages, les chrétiens, les sabéens, enfin les idolâtres et les doctrines des Arabes anté-islamiques. On trouvera la trad. des deux premières dans notre ouvrage en préparation, *La réfutation des dualistes et des mages par 'Abd al-Jabbār et ses prédécesseurs musulmans*. Les dix premières pages de ce t. 5 ont déjà été traduites par Vajda, *Arabica*, pp. 113-128. - Les autres ouvrages comportent aussi des développements méthodiques sur et contre les religions non-bibliques, et les chrétiens.

KA'BI, Ebu'l-Kasim el-Belhi

17 8 OCAK 1993

İbnu'l-Verir, İsrâ'u'l-Hak, 113

el-Ka'bi, Abdullâh b. Shu'eb b. Mahmûd

Ibn Harim, el-Fasl, c.11, s. 385

297.47
HAZ.F

19 TEMMUZ 2000

el-Ka'bi, el-Belhi, Ebu'l-Kasim

İbnu'l-Verir, İsrâ'u'l-Hak, s. 113

297.4/Verir

17 8 OCAK 1993

pozet

KLM

K A' B I

Mutahhar b. Tahir el-Makdisi, el-Bed' ve't-tarih (B.T. nashası), I, 135.
B. Topalozlu

pozet

KLM

K A' B I

Evâilü'l-edille adlı eserinden yarıdan hakiller.

(Makdisi, el-Bed' ve't-tarih, yeni C.ément Huant, I, 135)

297.9
/Mak. B.

B.T.

69/

Ka'bi Ebu'l-Kasim (Mashur)
el-Belhi

المقالات
أبو القاسم عبد الله بن محمود اللعبي المعتزلي البجلي
(319) ابتداء تأليفه سنة 279 كما ذكره
K2. 1782.

√Ka'bi

Cübbat

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabasira, R. Ef. 190-b

KA'BI
el-Belhi, Ebu'l-Kasim

Ibnul-Usairi, Isairu'l-Halq, s. 103

09 ARALIK 1993

√Ka'bi

Abdurrahman b. Rabi'a

Zuhayr el-Ebri

Ebu Mu'az et-Tümeni

Ebu Müpire el-Basri

Basriyyün'dan

18 TEMMUZ 2000

Ru'yet - idrak ~~el-kelbi~~

Nesefi, Tabasira, R. Ef. 125 of 26, 27

Ka'bi

كتاب الجواب

كتاب الى ابو القاسم البجلي ...

Ibnun-Nedim, s. 358

09 ARALIK 1995

Ka'bi, Ebu'l-Kasim Abdullah b.
Ahmed el-Belhi

Tritton, i. Kelâmi, s. 154-158

Ka'bi

كتاب اجوبة ابو القاسم الكعبي
Ibnun-Nedim, s. 153

09 ARALIK 1995

CÜBBAT - KA'BI

قال: قولنا عالم اثبات لذات موصوف بكونه عالما، وذكر الكعبي معترض بمثل هذا الا ان الجواب يقول انه عالم لنفسه والكعبي يقول انه عالم ... ولا فرق بين القولين في الحقيقة لانها جميعا يقولان انه عالم لا معنى هو عالم فيقال لهم ...

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabasira, Rapid Ef. 65 b/7-10

Ebu Muhammed en-Neubahti - KA'BI

وذكر ابو محمد التومنجني في كتاب الآراء والاماني ان تفسير هذا القول لم يترك الا عن ضرار فانهم زعموا ان معنى ذلك انه يعلم نفسه بالمشاهدة لا بدليل ولا يخبر وذكر الكعبي في المقالات بعد ما حكى هذه المقالة عن ابي حنيفة رحمه الله وكثير من اصحابه فقال: وليس يريد هو الا من ذكر المائة الا انه يعلم بالمشاهدة لا بدليل ولا يخبر ونحن نعلمه بدليل وخبر قالوا فالذي يعلموا الشيء بالمشاهدة لا بدليل ولا يخبر يعلم منه ما لا يعلمه غيره من لو شاهدته لسي ان هناك شيئا هو مائة Nesefi Tabasira, Rapid Ef. 51 a/24-30

Ashabuna

√Ebu'l-Kasim el-Ka'bi

Ahmed b. Ali es-Satufi

Ebu Hafsa ez-Zamiri

Nazzam (sadece mualefi)
araz pözüyü

Arazların bekaı muhaldir.

Nesefi, Tabasira, R. Ef. 169-a/19-24

Nazzam

√Ka'bi

Allah'ın sıyeleri formeni, pörükleri bitmekledir.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Christian-Muslim Relations A Bibliographical History

Volume 2 (900-1050)

Edited by
David Thomas and Alex Mallett
with Juan Pedro Monferrer Sala,
Johannes Pahlitzsch, Mark Swanson,
Herman Teule, John Tolan

Türkiye Diyanet Vekâfi İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphane	
Dem. No:	208568
Tbs. No:	016.291 CHR-M

BRILL

LEIDEN • BOSTON
2010

25 Ocak 2014

Ka'bî 110031

Abū l-Qāsim al-Balkhī

Abū l-Qāsim 'Abdallāh ibn Aḥmad ibn Maḥmūd
al-Balkhī, al-Ka'bī

DATE OF BIRTH Mid-9th century
PLACE OF BIRTH Balkh
DATE OF DEATH 931
PLACE OF DEATH Balkh

by David Thomas

BIOGRAPHY

Born in Balkh in Khurāsān, al-Balkhī traced his ancestry back to the tribe of Ka'b. He studied in Baghdad under the grammarian Mubarrad (d. 898) and the Mu'tazilī Abū l-Ḥusayn al-Khayyāṭ (d. 913), and remained in the capital long enough to attract the attention of notable scholars, who reacted to a number of his works. But he spent his mature years back in his native Khurāsān, and must have returned while al-Khayyāṭ was still alive because the two corresponded from their respective homes. In his own town, his ideas won him both admiration and opposition, and his writings again provoked reactions, not least from his contemporary Abū Maṣṣūr al-Māturīdī (q.v.), who wrote responses to a number of his works.

The titles of 46 of al-Balkhī's works can be listed (Sayyid, *Faḍl al-i'tizāl*, pp. 46-55), nearly all of them lost. They included discussions of points of *kalām*, responses to other Muslim thinkers, including Ibn al-Rāwandī, Abū 'Alī l-Jubbā'ī (q.v.) and the philosopher Abū Bakr al-Rāzī, refutations of opposing points of theology, a Qur'an commentary, and histories of the Mu'tazila and of towns known to al-Balkhī.

Significant among these works was the *Kitāb al-maqālāt*, 'Doctrines'. Very little is known about it, however, though its title and other works that share this name, as well as scant details about it, indicate that it was concerned with heresiography. Although in the references to it there is no mention of the beliefs of non-Muslims, including Christians, the possibility that they appeared alongside the views and opinions of various Muslim groups cannot be ruled out.

188-191

1. Ka'bī

Abū l-Qāsim 'Abdallāh b. Aḥmad b. Maḥmūd al-Balḥī, auch genannt al-Ka'bī,³ steht noch mit einem Bein im 3. Jh.; er ist 319/931 gestorben.⁴ Er erlebte, wie die Mu'tazila sich in Bagdād und in Westiran der Imāmiyya annäherte,⁵ und es hat ihn nicht gefreut. Er selber war Zaidit; damit vertrat er jene Art Šī'itentum, die seit Generationen bereits eine Heimat in der Mu'tazila gefunden hatte. Zudem gab er den Imāmiten keine Zukunft; sie waren, wie er sagte, völlig durcheinander (*iḥtalaṭa 'alaihim amruhum*), weil Ḥasan al-'Askarī gestorben war, ohne einen männlichen Nachkommen zu hinterlassen.⁶ Die theologischen Winkelzüge der Naubaḥtīs, die er während seiner Lehrzeit in Bagdād – er studierte bei Ḥaiyāṭ – aus nächster Nähe beobachtet haben dürfte, haben ihm also nicht imponiert. Ebenso wie diese suchte er im übrigen die Nähe der Herrscher. Er kam offenbar aus einer Familie von Verwaltungsbeamten (*kuttāb*); sein Vater hatte 'Abdallāh b. Ṭāhir persönlich gekannt. Karriere machte er denn auch nicht in Bagdād, sondern in Iran, zuerst in Ṭabaristān, in dem Zaiditenstaat, der dort entstanden war, und später in Transoxanien, bei dem Statthalter der Sāmāniden in Balḥ.⁷

3 Die Nisbe hat nichts mit einem jener arabischen Stämme zu tun, die sich in Iran niedergelassen hatten. Aber Genaueres ist nicht zu erfahren (vgl. Sam'ānī, *Ansāb* XI 122, 14 und vorher).

4 So nach dem häufigstgenannten Todesdatum (etwa TB IX 384, 18 f.), u. z. Anfang Ša'bān, also im Februar. Nağmaddīn an-Nasafī sagt allerdings in seiner Stadtgeschichte Samarqands noch genauer: Sonnabend, 4. Ğumādā I 319 (= 25. Mai 931; *al-Qand fī dīkr 'ulamā'* Samarqand 210, 5 f.). Dahabī hat in dem Exemplar des *Fihrist*, das ihm zugänglich war, das Jahr 309 gefunden und verbessert in 329 (*Siyar* XIV 313, 13 f.). In seinem *Ta'riḥ al-Islām* bleibt er zwar bei 319, nennt aber als Monat den Ğumādā II statt des Ša'bān (Jahre 301–320, S. 584 f. nr. 421). Zu den abweichenden Angaben vgl. Krawulsky in: Šafadī, *Wāfi* XVII 25.

5 S. o. S. 160 und 229.

6 So bewahrt bei Qāḍī 'Abdalğabbār, *Muğnī* XX₂ 176, 16 f.; dazu unten S. 329 f.

7 Allgemein zu ihm vgl. meinen Artikel in: *Iran* I 359–362 und 'Abbās Ziriyāb in: *GIE* VI 151 ff; beide Darstellungen sind als vorläufig zu betrachten und werden bald durch eine Dissertation ergänzt werden, die 2006 an der Yale University unter D. Gutas fertiggestellt wurde: Racha Moujir al Omari, *The Theology of Abū l-Qāsim al-Balḥī/al-Ka'bī (d. 319/931). A Study of its Sources and*

110031

KÂ'BÎ

-
- 1 TAHA ÇELİK, Ebu'l-Kâsım el-Ka'bî ve Kabûlü'l-Ahbâr ve Ma'rifetü'r-Ricâl isimli eseri, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2009
-
- 2 YULDUS MUSAHANOV, Mâturidi'nin Mu'tezile eleştirisi (Ebu'l-Kasım el-Ka'bî el-Belhî bağlamında), Ankara Üniversitesi, Doktora, 2009

Ebu Mansur el-Maturidi ^(110-b 'de imni tasviri, 111-a 'da tasviri) tasânifi

- 1- KITABU'T-TEVHID USULU'L-FIKH
- 2- Kitabu'l-Makalat 18-Me'hozu's-Şeria
14-el-Cedel
- 3- Kitabu Reddi Evâili'l-Edille li'l-Kâbi
- 4- Kitabu Reddi Tehzibi'l-Cedel li'l-Kâbi
- 5- Kitabu Vehmi'l-Mu'tezile 18 TEMMUZ 2000
- 6- Reddu Kitabi'l-Kâbi fi Vâidi'l-Füssöle
- 7- Reddu Usulü'l-Hamse li-Ebi Amr el-Bahilî
- 8- Reddu kitabi'l-imâme 9- er-Rad-ale'l-Karanita

Nesefi, Tabsira, R.Şf. 110-b/111-a

Ebu Mansur el-Maturidi ^(110-b 'de imni tasviri, 111-a 'da tasviri) tasânifi

- 1- KITABU'T-TEVHID USULU'L-FIKH
- 2- Kitabu'l-Makalat 18-Me'hozu's-Şeria
14-el-Cedel
- 3- Kitabu Reddi Evâili'l-Edille li'l-Kâbi
- 4- Kitabu Reddi Tehzibi'l-Cedel li'l-Kâbi
- 5- Kitabu Vehmi'l-Mu'tezile 18 TEMMUZ 2000
- 6- Reddu Kitabi'l-Kâbi fi Vâidi'l-Füssöle
- 7- Reddu Usulü'l-Hamse li-Ebi Amr el-Bahilî
- 8- Reddu kitabi'l-imâme 9- er-Rad-ale'l-Karanita

Nesefi, Tabsira, R.Şf. 110-b/111-a

Mu'tezile (3,24)

Ebu Bekir el-İsamm

Ebu'l-Kasım el-Kâbi

Ru'yetullah Problemi

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabsira, R.Şf. 121 b/3, 8, 24

EBU'L-HÜZEYL el-ALLÂF - KÂBİ

وافترقت المعتزلة في الاعتراض على هذا الكلام فزعم رئيسهم ابو العزبل العلاف ان قولنا ان الله تعالى عالم اثبات للعلم غير انه يزعم ان علمه ذاته وكذا قوله في قدرته وحياته وسعته وبصره . وهذا الاعتراض فاسد من وجوه احدها ان علمه لو كان ذاته لكان ذاته علما فيجب ان يعيد علمه وقد زعم الكبي ان من زعم ان علم الله يعيد فهو كافر ...
(uundisi uzun um cevap veriyati.)

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabsira, Rasid Ef. 64 a/30-34

Ebu'l-Hüzeyl

Cübbâi ve Basralılar

Kâbi ve Bağdâdîler

Ebu Haşim

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabsira, Rasid Ef. 70 a/25-2
30.3

Kâbi Ebu'l-Kasım كتاب التوحيد
على بن احمد ابوالقاسم الكوفي
K22, II, 284.

09 ARALIK 1995

Kâbi

Mu'tezile

Kader'de hayır ve şer .

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabsira, R.Şf. 221-a

KA'BI

Şym-fayr münasebeti

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabsira, Rasid Ef. 76 a/25

Kâbi → Makalat'ında

Eş'ariyye

Ebu İsa el-Burğûs (Neccariye'den)

Mütekellimu ehli'l-Hadis

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabsira, R.Şf. 196-b

Kâbi

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabsira, R.Şf. 195-b

Ka'bi

Kitabu'l-Makâlât'ında, Bisr'in
Lutf porüşünden döndüğünü yazıyor.
ve bu ^{muhtemelen} Bisr, Ebu Hüseyin el-Hayyat'ın
da bildirmiştir

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabsira, R.Şf. 223-a

Ka'bi

15 MART 1991

الاشعري
- النقيض على البليغى
Sübkî, Tabakat 3/361

00 EKIM 1993

MUTERILE
فضل الاعتزال وطبقات المعتزلة /
أبو القاسم البلخي، القاضي عبد
الجبار، الحاكم الجشمي: تحقيق
فؤاد سيد . ط 2 . تونس: الدار
التونسية للنشر: الجزائر: المؤسسة
الوطنية للكتاب، 1986 . 451 ص:
مطبوعات: 24 سم . بيلوجرافية:
ص 399-401 . 5.68 دت

Jaynboll, "Muslim Tradition," s.165-176, 193-196

Ka'bi

Ebu Hasim

Fil mealesinde senas veriyor.

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabsira, Rasid Ef. 70 b/14
24

Ebu'l-Kasim el-Belhi (el-Ma'rif bi'l
KA'BI)

ILMIN TARIFI :

18 TEMMUZ 2000

انه اعتقاد الشيء على ما هو به

Kendisinin dışındaki mu'tezililerden hiçbiri
buna katılmamak tadır.

Tabaira, Ras. Ef. 1-b/24-25

Ka'bi (الكبي)

Razi, Tafsir, XXX, 58.

Ebu Hanife ile birlikte

Dirar b. Amr

Ebu Kasim el-Ka'bi } bunlardan da rivayette
Ebu Muhammed Hüseyin b.
Musa en-Nevbahri, el-
Arâ' ve'd-Diyânât adlı

Ayrıca

Ibnü'r-Ravendi;

Hafs et-Ferd'den; o da Hişam b. Hakem'den

naklettipine göre "ALLAH'ın mâiyyeti olduğu"
sâlinde ki rivayeti "mu'tezililer delil olarak getirecek"
tesbih'iler Emed-pimizi İleri sürmekte idiler.
(Bir rivayete göre Ebu Hanife ashabından SURVAN B. SUYTAN)
Nesefi, Tabsira, Rasid Ef. 50 b/25 vd.

Nazzâm

Ka'bi

Ebu'l-Hüseyin el-Hayyat } mu'tezililerden
Bafoladiyyin

Allah hakikatte değil, mecazen irade
ile mausuftur.

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabsira, Rasid Ef. 1169/7-8

۱۳۳ - البلخي، أبو القاسم عبد الله بن أحمد (۳۱۹ / ۹۹۹ م)

(معجم المؤلفين ۲ / ۱)

Ka'bi

مقالات الاسلاميين (باب ذكر المعتزلة)

نشره : فؤاد سيد

الطبعة الاولى ، ظهر في كتاب « فضل الاعتزال وطبقات المعتزلة » ،

ص ۶۳ - ۱۱۹

(الدار التونسية للنشر ، تونس ۱۹۷۴)

Ka'bi Ebu'l-Kasim (v. 319)

R. Emin, Zuhri, I, 266, 267, 270

09 ARALIK 1995

كعبى

كتاب الطقالات (ابو القاسم البجلي)

9/11, 12/25, 202

9/11

535

Ka'bi

K2M

Bapdidi, Kitabü usûli ed-dîn

s. 5

DIAR+P. 297-U

ABD.U

KABI

المغنى

كتاب الآراء والديانات (ابو القاسم البجلي)

5/9, 12/41

09 ARALIK 1995

2

Ebu'l-Kasim el-Belhi

I. Abdulhamid, Dirasât, 146

Ibn Hazim, Fayl... (Ihla-
Muhammed Ibrahim Hasr-Abdur-
rahman Wureyre), Riyad 1982,
I, 71; II, 385; III, 52-53, 145;

Ka'bi

~~Ka'bi~~, Ebu'l-Kasim Abdullâh (Kasim)
b. Ahmed (319/931)

Seyid, 124; Farklar, 15; 159; Tab.
Mu'tezile, 38-39; Sehr. Milet, I, 77;
Zirikli, V, 189; Gas II, 407-408

475

12 EYLUL 1996

1

Ka'bi

J. Vadet, les dissidences, s. 50-51

26 Belhi, Ebu'l-Kasim Abdullâh b. Ahmed ed
Aوائل الأدلة في أصول الدين
أبو القاسم عبيد الله بن أحمد البجلي (319)
الشرح على أوائل الأدلة لابن فوران الصبراني (406)
(K2. 200)

Ka'bi, Ebu'l-Kasim Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud
el-Belhi. el-Bapdidi (v. 319/931, 408/1008)

KA'BI

"Maktul" ve "meyit" bir değıldir.
Mevt Allah'ın fiilidir.
Katl ise kaabilin fiilidir.

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabaka, R. Ef. 211-6

5 Ka'bi, Ebu'l-Kasim (Klm Felsefi) el-Belhi

كتاب الانتقاد
في العلوم الإلهية على محمد بن زكريا. لأبي القاسم أحمد
ابن عبد الله البلخي (319) :
K2.1399.

Ka'bi

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabsira, R.Ef. 217-a

Kerramiyye

Abbad ed-Damizi

Hişam b. Amr

Mu'terile

√Ka'bi - Makalât'ta

Araz'ların
belası,
meselisi

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabsira, R.Ef. 170-b

Ka'bi

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabsira, 719/14, 33
716/1

001 Ka'bi, Ebu'l-Kasim el-Belhi
المترجم في الإمامة.
أبو القاسم أحمد بن عبد الله البلخي (319) :
K2.1673.

Ebu Mansur el-Maturidi tasâniifi

1- KITABU'T-TEVHID

2- Kitabu'l-Makâlât

3- Kitabu Reddi Evâ'ili'l-Edille li'l-Kâbi

4- Kitabu Reddi Tehzibi'l-Cedel li'l-Kâbi

5- Kitabu Vehmi'l-Mu'terile

6- Reddu Kitabi'l-Kâbi fi Va'di'l-Füssûl

7- Reddu Usuli'l-Hamse li-Ebi Amr el-Bahili

8- Reddu kitabi'l-imâme 9- er-Rad-ale'l-Karâiz

Nesefi, Tabsira, R.Ef. 110.6/111-9

Mu'terile

Ka'bi

18 TEMMUZ 2000

Nesefi, Tabsira, R.Ef. 103-a

Belhi, Ebu'l-Kasim

Hüsni Zeyne
el-Atıl, s. 75

Ka'bi, Ebu'l-Kasim el-Belhi (v.319)

K. Abdülcebbar, Müteşabih, s. 42

Ka'bi, Ebu'l-Kasim el-Belhi

15 MART 1991

Maturidi, Kitabu't-Tevhid,

s. 16, 49, 60, 75, 82, 239, 240,
242, 266, 278, 293, 294, 307, 316,
323, 343, 355

KCM

Ka'bi, Ebu'l-Kasim el-Belhi,

bu bilgi: Ebu Re'id en-Neyşaburi,

Kitabu'l-Mesâil fi'l-hilâf beyne'l-
Basriyyin ve'l-Bağdâdiyyin.

(J.V.Ess, K. Tevhid nesri üzerine,
trc s. 6.)

Ebu Haşim
Ka'bi
Cübbâr

18 TEMMUZ 2000

Nesefî, Tabsira, R. Ef. 866/2677

Yakubiyye (zeydiyye'den)

Mu'tezile

Ka'bi

Eloubekir ve Ömer'i kabul ediyorlar,

Ancak, Ceririyye ve Yakubiyye yine de
Ali'yi daha üstün görüyorlar.

Şönu mu'tezile'de bu görüştedir. Ka'bi

MESÂİL adlı eserinde bunu anlatıyor.

Nesefî, Tabsira, R. Ef. 274-9

Muhammed b. Şebîb

Ebu Abbas el-Kalanisi

Ebu Hasam. el-Eş'arî

Ebu Kasım el-Ka'bi

E. Bakillanî

arazlar ve
Beka

Nesefî, Tabsira, R. Ef. 171 a-

Ka'bi

18 TEMMUZ 2000

Nesefî, Tabsira, R. Ef. 214-a

ABU'L-QĀSEM AL-BALKĪ AL-KA'ĪBĪ, 'ABDALLĀH B. AḤMAD B. MAḤMŪD (d. Ša' bān, 319/February, 931), administrator and intellectual of Persian descent. Hanafite jurist and foremost representative of the Mu'tazela in Khorasan. His father had known Abdallāh b. Ṭāher (d. 230/844) personally. Abu'l-Qāsem seems to have stood in a long *kottāb* tradition (see *Ta' rīk Baġdād* XII, p. 340.10ff.). In his youth he had been secretary to Moḥammad b. Zayd Dā' ī, the Zaidite ruler of Ṭabarestān (d. 287/900; cf. W. Madelung, *Der Imām al-Qāsim ibn Ibrāhīm*, Berlin, 1965, p. 159). Two decades later he was nominated vizier by Aḥmad b. Sahl b. Hešām Marvazī, the governor of Khorasan for the Samanid Naṣr b. Aḥmad II, who had installed himself at Balk (Yāqūt, *Odabā'* I, p. 147.6ff.). When Aḥmad b. Sahl rebelled against his sovereign and was defeated in 307/919, Abu'l-Qāsem was put into prison. He was released shortly afterward on the initiative of 'Alī b. 'Īsā, who at that time was the deputy of Moqtader's nominal vizier Ḥāmed b. al-'Abbās and exercised the real power in Baghdad (see Ebn al-Nadīm, *Fehrest*, [Tehran], p. 219, n., lines 6ff.).

Abu'l-Qāsem's prestige in Baghdad dated from the time he studied there under the Mu'tazilite Kayyāṭ (d. ca. 300/913) and the grammarian Mobarrad (d. 285/898). In those days he had been admitted to the salon (*majles*) of the well-known Persian litterateur and Mu'tazilite Abū Aḥmad Yaḥyā b. 'Alī Monajjem Nadīm (d. 300/913), who considered him an authority in *kalām* (ibid., lines 8ff.). After leaving the capital he corresponded with Kayyāṭ and with the father of the grammarian Marzobānī (d. 384/994; cf. *Ta' rīk Baġdād* IX, p. 384.16ff.). In his later years he stayed in Khorasan, where he was regarded as uncrowned king of theologians (*emām ahl al-arē'*; see Mātorīdī, *Ketāb al-tawhīd*, ed. Kholīf, Beirut, 1970, p. 49.17). In Balk his prestige was matched only by that of his contemporary and friend, Abū Zayd Balkī (d. 322/934), whom, however, he had to defend against accusations

Er. I. c (s. 4), s. 359-362, 1983
(LONDON)

Bellet, Ebu'l-Kasim
Abdullah b. Ahmed b. Mahmud

el-Bagdadi

[v. 319/931 v. 488/1095]

دانشنامه ایران و اسلام

زیر نظر

احسان یارشاطر

۷

ابن میمون - ابو بکر حسینی

بنگاه ترجمه و نشر کتاب

تهران ۲۵۳۶

Kabi (K)

بنگاه ترجمه و نشر کتاب

هیت مدیره:

مهندس جعفر شریف امامی

ابراهیم خواجه نوری، محمد سعیدی، دکتر احسان یارشاطر

طبقه چهارم: (برگ ۱۱۳۲) شاهان سلسله چک، طبقه پنجم: (برگ ۱۱۸۸) تیموریان. «طبقه پنجم که آخرین قسمت موجود کتاب است، به صورتی ناگهانی با سال ۱۱۵۰ هجری به پایان می‌رسد. آخرین واقعه‌ای که در آن آمده، مبارزه نایب ابوالبرکات خان است با شورشیانی که سرکردگی میر محمد جعفر که در تاریخ ۱۴ محرم ۱۱۵۰ هجری به جنگی میان دوطرف همین‌جا پایان می‌پذیرد. ولی از فهرست طبقات چنان برمی‌آید که آخرین طبقه (ششم) مشتمل بوده «یا بنا بوده است مشتمل باشد بر تاریخ طوابع افغانها و فتح کشمیر به دست احمدشاه تا زمانی که مؤلف می‌نویسد است» (فهرست بادلیان، شماره ۳۲).

مراجع: Charles Rieu, Catalogue of Persian Manuscripts in the British Museum, لندن ۱۸۹۳، سوم، ۹۵۶-۶۵ و ۹۵۷-۶۵؛ نیز «ذیل» آن، شماره ۸۵-۷ و ۸۵-۶؛ H. Ethé, Catalogue of the Persian Manuscripts in the Bodleian Library, (اکسفرد ۱۸۸۹)، شماره ۳۲؛ G. M. D. Sufi, Kashmir, (لاهور ۱۹۵۶)، ۲ جلد: اطلاعاتی درباره منعمی به دست نمی‌دهد، ولی درباره اشخاص معتبر دیگر مطالب سودمند دارد.

ابوالقاسم بلخی کعبی، عبدالله بن احمد بن محمود (متوفی شعبان ۳۱۹/فوریه ۹۳۱)، مردی دیوانی و روشنفکر از نژاد ایرانی که قبیله حنفی و برجسته‌ترین نماینده معتزلیان خراسان بود. پدرش باعبدالله بن طاهر (متوفی در ۸۴۴/۲۳۰) شخصاً آشنایی داشت. ظاهراً ابوالقاسم بابت دبیری «کتاب» از دیرباز آشنا بوده است (قس. «تاریخ بغداد»؛ دوازدهم، ۲۴). در جوانی دبیر محمد بن زید علوی امیر زیدی طبرستان (متوفی در ۲۸۷/۹۰-۲۸۸ قس. مادلوک، «امام قاسم بن ابراهیم»، برلن ۱۹۶۵ و ۱۵۹) بود. بیست‌سال بعد احمد بن سهل این هشام تروزی که از جانب نصر بن احمد سامانی حاکم خراسان بود و در بلخ سکونت داشت او را به وزارت برگزید (قس. یاقوت، «ارشاد الاریب»، به کوشش مارگولوت،

طبعی در حدود اواخر قرن دوازدهم هجری، تاریخی از زادگاه خود کشمیر نوشی و آن را به امپراطور مغول، شاه عالم دوم، تقدیم کرد؛ و به همین جهت کتاب خود را «گوهرنامه عالم» (ریو، ۳۵۶) یا «گوهرنامه عالم» نامید. پدرش پیش از وی تاریخی از کشمیر نوشته بوده که حوادث آن به سال ۱۱۹۰/۱۴۷۷. پایان می‌یافت. کتاب منعمی طبیعتاً رونوشتی از کتاب پدرش است با تغییراتی جزئی تا سال تألیف (قس. «فهرست بادلیان»، ۳۲)؛ و برای چهل و اندسال به دوی مطالب خود را از کتب متعدد جمع آورده است. به گفته خود وی (نسخه بادلیان، ۹)؛ از آثار ذیل در تألیف کتاب خود استفاده کرده بوده است: «تاریخ» سید علی؛ «تاریخ رشیدی»؛ «ترجمه نورالله»؛ «تاریخ» تألیف خیرالملک ساژور (چندوز)؛ قس. استوری، «ادبیات فارسی»؛ (۹۸۰)؛ «ردویشنامه» حضرت بابا نصیب؛ «درجات السادات» خواجه محمد اسحاق؛ «اسرار الارباب» بابا داود مشکوتی؛ «رحمة الفقراء»؛ «رساله» شیخ محمد مراد نقشبندی؛ «مناظر عالمگیری» محمد مستمندان؛ «اقیانامه جهانگیری» مستمندان؛ «نوادار الاخبار» خواجه محمد امین بلخی؛ «مجالس المؤمنین»؛ «دستور العمل سلطین» مبارک خان، هشتم؛ «روضه الصفا»؛ یکی دو اثر تاریخی دیگر از مؤلفان متأخر که تا زمان سلطنت نهمدها تألیف شده بود؛ و «واقعات کشمیر» خواجه اعظم دیدارگری (رحمة الله علیه). علاوه بر این آثار، در مورد سالهای آخر مؤلف گفته خودش «به اطلاعاتی که از اشخاص مورد اعتماد بدست آورده بود اکتفا کرده، و نیز از حافظه خود مدد گرفته است» (ریو، «ذیل»، ۲۵۷). کتاب، علاوه بر دیباچه مشتمل بر اهدافنامه آن پادشاه عالم و فهرست فصلها، یک مقدمه و شش طبقه و یک خاتمه دارد. در نسخه مؤرّه بریتانیا ترتیب کتاب چنین است: مقدمه؛ خصوصیات کشمیر، آب‌وهوا و محلها و معروف، برگه ۹۰. طبقه اول: قسم اول (برگ ۱۱۶)؛ منشأ کشمیر، روایات مخالف هندو و مسلمان و شاهان قدیم؛ قسم دوم (برگ ۱۳۲)؛ سلسله داودی و پاندهوا. طبقه دوم: (برگ ۱۴۵)؛ راجه‌های هندو. طبقه سوم: (برگ ۱۸۴)؛ نخستین شاهان مسلمان.

در او مؤثر می‌اند. پای از حد نزاکت و ادب نیز نرسد. و چون باز او را به نوشیدن وامی‌دارند به خواب می‌رود، اما زمانی که مستی فروبی‌نشیند باز به تقلب و تقوی ظاهر می‌گردد. نویسنده به سائقه تمایلی که به مباحث لغوی و ادبی دارد، بخش عظیمی از اطلاعات وسیع خود را درباره ادب و اصطلاحات حرفه‌ها و همچنین اشعار شهوانی را (ایات بسیاری را که از ابن‌الحجّاج نقل می‌کند) در متن حکایت تنیده، و در نتیجه واقعیت توصیفات او و وحدت داستان سخت صدمه دیده است. مراجع: ابوالمنظر زدی، «حکایه ابی القاسم»، چاپ آ. متز، هایدلبرگ ۱۹۴۲؛ J. M. de Goeje, in GGJ, 1902, 723 ff.; C. Brockelmann, in Literarische Centralblatt, 1902, 1568 ff. (J. Horowitz)

ابوالقاسم باقر - تیموریان

ابوالقاسم بدیع الدین محمد اسلم، با تخلص شعیری منعمی، پسر خواجه محمد اعظم کؤل (کؤل؟) مستغنی، مصنف تاریخ کشمیر به عنوان «واقعات کشمیر» (ریو، «فهرست»، نسخه‌های خطی فارسی مؤرّه بریتانیا، یکم، ۳۰). از زندگی و فعالیت‌های منعمی اطلاعاتی نداریم، با آنکه شاعر بوده، در تذکره‌های معروف شاعران ذکری از او نیامده است. در نسخه مؤرّه بریتانیا نام او به صورت ابازیع ابی القاسم محمد اسلم التخلص به منعمی ولد محمد اعظم کل الموسوم به مستغنی آمده است (سوم، ۲۵۶-۲۵۷)؛ در اشاره به اینکه چگونه نسخه‌ای از «مرآت الاولیا» است. ترجمه فارسی اثری کشمیری است به نام «نورالله» مشتمل بر اقوال شیخ نورالدین ولی (متوفی در ۸۴۴/۱۴۳۸) توسط یکی از شاگردان وی به دست او رسیده (برای اطلاع مختصر - «خرزینة الاصفاة»، سوم ۳۱۴-۳۱۵) می‌گوید که در ۱۱۸۸/۱۷۷۴ همراه با اردوی نواب وزیر آوڈ به ایاتوه رفته بوده است. در اینجا با «یکی از اخلاف شاهان چکه کشمیر ملاقات کرده و از او نسخه دستنویس مؤلف «مرآت الاولیا» را به دست آورده است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که منعمی وابسته به دربار او بوده است.

وديار بكر، وتوفي بها .

الجنان في ينابيع آيات القرآن « صبح . ي
أوليات الآيات القرآنية (١) .

[... ٣١٩ هـ - ... ٩٣١ م] الكعبي

عبد الله بن أحمد بن محمود الكعبي ، من بني كعب ، البلخي الخراساني ، أبو القاسم : من أئمة المعتزلة ، تنسب إليه الطائفة « الكعبية » . من أهل بلخ . أقام ببغداد مدة طويلة ، واشتهرت بها كتبه ، ثم عاد إلى بلخ وتوفي بها . قال الذهبي : « وهو صاحب مقالات ، وله اختيارات في علم الكلام » من كتبه « تفسير القرآن » قال حاجي خليفة في وصفه : « وهو كبير في اثني عشر مجلداً لم يسبق إليه » : وقال آغا بزرك : « كان هذا التفسير عند السيد ابن طاووس وينقل عنه الى الجزء الثاني والثلاثين منه في « سعد السعود » الذي ألفه في ٦٥١ هـ (٢) .

(١) سلك الدرر ٣ : ٨١ وهدية العارفين ١ : ٤٨٣
وايضاح المكنون ١ : ١٤٨ ومعجم المؤلفين ٦ : ١٧ .
(٢) طبقات المفسرين للداودي ١ : ٢٢٢ وتاريخ بغداد ٩ : ٣٨٤ الجواهر المضيئة ١ : ٢٧١ وابن النديم ٣٤ : ٣ وهدية العارفين ١ : ٤٤٤ ولسان الميزان ٣ : ٢٥٥ والمنتظم ٦ : ٢٣٨ وتاج التراجم ٣١ وشذرات الذهب ٢ : ٢٨١ وكشف الظنون ٤٤١ وخطط المقرئ ٢ : ٣٤٨ والملل والنحل ١ : ٧٦ والعبر ٢ : ١٧٦ وطبقات =

عبد الله بن أحمد بن محمد بن المغلس ، أبو الحسن : فقيه ظاهري ، انتهت إليه رئاسة الظاهريين في وقته . من أهل بغداد . قال في « طبقات المفسرين » : « لم يُر مثله فيما بعد ، وكان فاضلاً عالماً نبيلاً صادقاً ثقة ، مقدماً عند جميع الناس ، يقصده العالم من سائر البلدان » . توفي ببغداد . من كتبه « أحكام القرآن » (١) .

[٤٩٢ - ٥٦٧ هـ - ١٠٩٩ - ١١٧٢ م] ابن الخشاب

عبد الله بن أحمد بن أحمد بن أحمد ابن عبد الله بن نصر ، المعروف بابن الخشاب ، أبو محمد : عالم في النحو والأدب والتفسير والحديث والنسب والفرائض والحساب ، مطلع على شيء من الفلسفة والهندسة . من أهل بغداد مولداً ووفاة . قال السيوطي : « ما من علم من العلوم إلا وكانت له فيه يد حسنة » وقال ابن النجار :

= المعتزلة ٨٨ والفصل ٤ : ٢٠٣ والفرق بين الفرق ١٦٥ ووفيات الأعيان ٣ : ٤٥ .
(١) طبقات المفسرين ١ : ٢٢١ وتاريخ بغداد ٩ : ٣٨٥ وتذكرة الحفاظ ٨٢١ والعبر ٢ : ٢٠١ والشذرات ٢ : ٣٠٢ وابن النديم ٢١٨ والمنتظم ٦ : ٢٨٦ والنجوم الزاهرة ٣ : ٢٥٩ والشيرازي ١٥٠ .

vefat etmişti.¹

Bilhassa fıkın, usûl ve tefsir alimi olup bu dallarda eser veren² "İmam Muhammed zamanındaki insanların en zâhid-i idi"³. Çalışma alanımıza giren eseri de tefsiridir.

Tefsîru'l-kur'ân: Yedi cüz olduğu kaydedilen⁴ bu eserin San'a Kütüphanesindeki 400 varaklık bir nüshasına işaret edilmiştir.⁵ Eser hakkında ileride bilgi verilecektir; ancak burada, eserin müstakil değil de, ceddi el-Kâsım er-Ressî ile başlayıp daha sonraki Zeydiyye imamlarınca sürdürülen tefsir çalışmasının bir halkası olduğunu söyleyebiliriz.

5- Ebu'l-kâsım el-Belhî = el-ka'bi (v. 319/931)

Abu'l-Kâsım Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd, "el-Ka'bi" el-Belhî el-Horasânî el-Menefî

Mutezile'nin Bağdad ekolüne mensup şeyhlerinden ve çok yönlü alimlerinden biridir; Ka'biyye fırkasının da kurucusudur.

Benî Ka'bi'ye nisbetle el-ka'bi diye meşhur olan⁶ Ebu'l-kâsım aslen Horasanlı ve 273/886 Belh doğumludur.⁷ Çeşitli merkezleri dolaşmış ve ihtilafli olmakla birlikte meşhur tarihe göre- 319/931'de Gene Belh'de vefat etmiştir.⁸

1- es-Safedî, el-Vâfi, V/185; ez-Ziriklî, el-A'lâm, VIII/3; Kehhâle, Mu'cem, XII/101; el-Cündârî, Te-râcım, 36; Nüveyhiz, Mu'cem, II/647.

2- İnkz. Sezgin, GAS, I/568; Zarzûr, Menhec, 128.

3- Zarzûr, Menhec, 128.

4- Zarzûr, Menhec, 127.

5- Sezgin, GAS, I/568, (TTA, II/507).

6- İbn Kesîr, el-bidâye, XI/164.

7- İbnu'n-Nedîm, el-Fihrist, 357; İbn Hacer, Lisan, III/255

8- el-Hatîb, Târîh, IX/384; ez-Zehabî, el-İber, II/4; ed-Dâvûdî, Tabakât, I/222; İbnu'l-Murtezâ, Ta-bakât, 89; Kehhâle, Mu'cem, VI/31.

دائرة المعارف بزرگ اسلامی، جلد ششم، تهران، ۱۳۷۳.

ابوالقاسم بلخی ۱۵۵

ظاهراً کتب متعددی در مسأله اصلح داشته است (قاضی عبدالجبار، المغنی، ۶۱/۱۴) و این کتاب در موضوع «نهایت در اصلح» بوده است. عقیده ابوعلی جبائی در مسأله «اصلح» عقیده خاصی بوده که نسبت به موارد، میان وجوب و جواز در اصلح فرق می‌گذارد و ابوالقاسم بلخی بر خلاف وی میان وجوب و جواز در اصلح فرق نگذاشته است. در مقابل، جبائی معتقد بوده است که اگر اصلح بر خداوند به طور مطلق واجب باشد، وجوب ایجاد لایتناهی در اصلح از سوی خداوند لازم می‌آید، زیرا قدرت خداوند بر اصلح نهایی ندارد (همان، ۵۳/۱۴-۶۱). ابوعبدالله محمد بن عمر صیمری که از معتزله بصره بوده و خود را شاگرد جبائی می‌دانسته، نقضی بر این کتاب بلخی نوشته است (ابن ندیم، همانجا).

۱۱. تأیید مقالة ابی الهمذیل فی الجزء (همانجا). از تطبیق عقاید ابوالهمذیل با عقاید بلخی در مسائل مربوط به جزء لایتنجزا برمی‌آید که بلخی در این مسائل با او موافق بوده است.

۱۲. الکلام فی الامامة علی ابن قیة. ابو جعفر محمد بن عبدالرحمن ابن قیة رازی از متکلمان مشهور امامیه بود. نجاشی (ص ۳۷۶) از ابوالحسین سوسنجردی نقل می‌کند که او در بلخ نزد ابوالقاسم بلخی رفت و کتاب الانصاف ابن قیة را که در امامت بود، به او داد. بلخی پس از اطلاع بر مطالب کتاب، نقضی با عنوان المسترشد فی الامامة بر آن نوشت. سوسنجردی در بازگشت به ری این کتاب را به ابن قیة نشان داد و او در رد آن کتابی نوشت به نام المستثبت. سوسنجردی آن را دوباره در بلخ به کعبی نشان داد و او نقضی بر المستثبت نوشت. چون سوسنجردی این کتاب را به ری برد، ابن قیة وفات یافته بود.

۱۳. کتاب فی حجیة اخبار الآحاد. بلخی در آغاز کتاب قبول الاخبار به این تألیف خود اشاره می‌کند و می‌گوید که در آن به معارضه با استاد خود ابوالحسین خیاط پرداخته است (فهرست، ۲۷۳/۱). بغدادی (ص ۱۰۸) گفته است که خیاط منکر حجیة اخبار آحاد بود و کعبی کتابی در نقض او مبنی بر حجیة اخبار آحاد نوشت.

۱۴. الکتاب الثانی علی ابی علی فی الجنة (ابن ندیم، ۲۱۹). ظاهراً این کتاب ردّ بر این عقیده ابوعلی جبائی بوده است که به موجب آن خداوند می‌توانست از آغاز مردم را به بهشت ببرد و بر آنها تفضل کند، بی‌آنکه معرفت خود را بر آنان تکلیف فرماید (اشعری، ۲۴۹).

۱۵. محاسن آل طاهر (صفدی، ۲۶/۱۷). پدر ابوالقاسم بلخی ظاهراً از نزدیکان عبدالله بن طاهر، والی خراسان بوده است و روایتی توسط خطیب بغدادی (۳۴۰/۱۲) نقل شده که در آن بلخی از پدرش و او از عبدالله بن طاهر نقل کرده و شاید خود او هم با آل طاهر نزدیک بوده است.

۱۶. محاسن خراسان یا فضائل خراسان (ابن ندیم، ۵۸، ۲۱۶). همچنین علی بن زید بیهقی کتابی در تاریخ نیشابور به بلخی نسبت می‌دهد که اصل آن در کتابخانه مسجد عقیل سوخته شد (ص ۲۱). همو از کتاب مفاخر نیشابور هم نام می‌برد که تألیف بلخی بوده است (ص ۲۵۵، ۱۵۶). محمد قزوینی احتمال می‌دهد که مفاخر نیشابور فصلی از

طاووس، ۲۰۱-۲۰۲).

۳. المقالات (ابن ندیم، ۲۱۹)، در عقاید و آراء و ملل و نحل که مؤلفان کتابهای ملل و نحل از آن بسیار نقل کرده‌اند. قسمتی از این کتاب که در باب عقاید معتزله و معتقدان به آن مذهب است، در فضل الاعتزال به طبع رسیده است (نک: مأخذ همین مقاله). گفتنی است که نجاشی در رجال (ص ۲۶۵)، کتابی از ابوالقاسم علی بن احمد کوفی (د ۳۵۲ ق) نام برده است با عنوان تحقیق ما آلفه البلخی من المقالات. حاجی خلیفه آغاز تألیف کتاب را به نقل از بلخی سال ۲۷۹ ق دانسته است (۱۷۸۲/۲). ابن ندیم می‌گوید که بلخی کتاب عیون المسائل و الجوابات را که ذکر آن خواهد آمد، به این کتاب افزوده است (همانجا). ظاهراً مقصود ابن ندیم یکی بودن موضوع این دو کتاب بوده است که همان عقاید و آراء فرقه‌های گوناگون است و بلخی ابتدا المقالات را نوشته و بعد در این موضوع عیون المسائل را بر آن افزوده است. از گفته ابن ابی الحدید (۸/۱)، چنین برمی‌آید که قاضی عبدالجبار معتزلی المقالات را شرح کرده بوده است.

۴. عیون المسائل و الجوابات، که به گفته صفدی در ۹ مجلد بوده است (۲۶/۱۷). ابو رشید نیشابوری بیشتر عقاید بلخی را از این کتاب نقل کرده است (نک: ص ۲۵۲، ۳۱۵).

۵. الجدل و آداب اهل و تصحیح علیه (ابن ندیم، همانجا). نام دیگر این کتاب ظاهراً التهذیب فی الجدل بوده است که به گفته حاجی خلیفه (۵۱۸/۱) ماتریدی ردی بر آن نوشته بود. بلخی کتاب دیگری در جدل داشته است که در آن اشتباه این راوندی را در جدل اصلاح کرده بود و اشعری نقضی بر این کتاب بلخی نوشته بوده است (ابن عساکر، ۱۳۱). ابو رشید نیشابوری از این کتاب نیز نقل کرده است (ص ۳۴۳). بلخی در جدل معروف بوده و ابن حجر (۲۵۵/۳) از ابو سعید اصطخری نقل کرده است که «مارأیت اجدل من الکعبی».

۶. المضاهات علی برغوث (ابن ندیم، ۲۱۹)، که ردیه‌ای بر ابو عیسی محمد بن عیسی، ملقب به برغوث بوده است. ابوالقاسم بلخی خود از این کتاب نام برده است (ص ۷۵).

۷. نقض کتاب الخلیل علی برغوث (ابن ندیم، همانجا). به گفته ابن حجر، بلخی کتابی در عروض داشته که در آن چیزهایی را بر خلیل خرده گرفته است (همانجا).

۸. النقض علی الرازی فی العلم الالهی (ابن ندیم، همانجا). چنانکه کراوس احتمال داده است (ص ۱۶۵-۱۶۶)، این کتاب ظاهراً نقض کتاب العلم الالهی الکبیر رازی است و این نقض بر المقالة الثانیة آن بوده است. رازی نیز چندین جواب در نقض کتاب بلخی نوشته است (نک: همو، ۱۶۷-۱۶۸).

۹. العُزْر و النوادر (ابن ندیم، همانجا). شیخ مفید در الفصول المختارة مطلبی را درباره اجتهاد از العزْر نقل می‌کند و آن را مورد نقد قرار می‌دهد (ص ۷۳-۷۴).

۱۰. النهایة فی الاصلح علی ابی علی (ابن ندیم، همانجا). بلخی

من كبار الْمُعْتَزَلَة وله «تصنيف في الطعن على المحدثين» يدل على كثرة اطلاعه وتعصبه.

وتوفي سنة تسع عشرة وثلاث مائة.

وذكر المصنف في «تاريخ الإسلام» أنه كان داعيةً إلى الاعتزال، وعن جعفر المُسْتَعْفِرِي أنه قال: لا أستجيز الرواية عنه، وأنه دخل نسف فأكرموه إلا الحافظ عبد المؤمن بن خلف فإنه كان يُكْفِرُهُ، ولم يُسَلِّمْ^(١) عليه لما دخل البلد، فمضى الكُفْيِي إليه فوجده في محرابه فسَلِّمْ [عليه]^(٢) فلم يلتفت إليه، ففطن، فحلف من بعيد: بالله عليك أيها الشيخ^(٣) أن لا تقوم^(٤)، ودعا قائماً

(١) في المطبوعة: (ولا سلم).

(٢) زيادة من المطبوعة.

(٣-٤) كذا في المطبوعة وفي المخطوطة و«ك»: (أي لا تقوم) وفي «تاريخ الإسلام»: (أي لا تُقَم).

= الصفحة (٥٨٤) ترجمة (٤٢١)، و«الفهرست» لابن النديم صفحة (٢١٩)، و«معجم المؤلفين» لكحالة (٣١/٦)، و«الخواهر المضية» للقرشي (٢٧١/٢) ترجمة (٧٢٠)، و«تاج التراجم» لابن قطلوبغا الصفحة (١٨٧) ترجمة (١٢٥)، و«الطبقات السنية» لتقي الدين الغزي (١٥٥/٤)، و«هدية العارفين» للبغدادي (٤٤٤/١)، و«ديوان الإسلام» لابن الغزي (٧٠/٤) ترجمة (١٧٥١)، و«فهرست الخديوية» للجنداري (٢٤٢/١)، و«عيون التواريخ» للكتبي (٢١/٥)، و«تاريخ الأدب العربي» لبروكلمان (٣٦٣/١)، و«تاريخ الخلفاء» للسيوطي صفحة (٣٨٦)، و«الخطط المقرئية» (٣٤٨/٢)، و«المنتظم» لابن الجوزي (٣٠١/١٣) ترجمة (٢٢٩٦)، و«الكامل في التاريخ» لابن الأثير (٢٣٦/٨)، و«وفيات الأعيان» لابن خلكان (٤٥/٣) ترجمة (٣٣٠)، و«الميون والحدائق» لمجهول (ج٤ق١/٣٥٣)، و«تاريخ بغداد» للخطيب البغدادي (٤٨٤/٩) ترجمة (٤٩٦٨)، و«العبر» للذهبي (٤/٢)، و«مرآة الجنان» لليافعي (٢٧٨/٢)، و«الوفائي بالوفيات» للصفدي (٢٥/١٧) ترجمة (٢١)، و«درة الحجال» للتلمساني (٤٧/٣) ترجمة (٩٥١)، و«طبقات الأصوليين» للسيوطي (١٧٠/١)، و«البداية والنهاية» لابن كثير (١٧٤/١١)، و«تكملة تاريخ الطبري» صفحة (٦٨)، و«إيضاح المكنون» للبغدادي (٢٢٠/٢)، و«كشف الظنون» لحاجي خليفة (٢٠٠/١) (١٧٥٨/٢، ١٧٨٢)، و«الأعلام» للزركلي (٦٥/٤).

وراجع ترجمة (اليسع بن زيد بن سهل) وفيه حديث: «حدث رسول الله ﷺ لما قال لي: يسر...».

والبُلْخِي: يفتح الباء الموحدة وسكون اللام وفي آخرها الخاء المعجمة، هذه النسبة إلى بلد من بلاد خراسان يقال لها بُلْخ، انظر «اللباب» لابن الأثير (١٧٢/١).

والبُلْخِي: يفتح أولها وسكون العين المهملة وفي آخرها باء موحدة، هذه النسبة إلى خمسة رجال، وقد ذكر (عبد الله بن أحمد بن محمود الكعبي البلخي)، انظر «اللباب» لابن الأثير (١٠١/٣).

فروى صالح بن أحمد في «طبقات همدان» من طريق محمد بن عمران ابن حبيب بن القاسم أحد الثقات قال: حدثنا عبد الله بن أحمد بن أبي طيبة شيخ كبير، سمعت أنس بن مالك رضي الله عنه قال: قال النبي ﷺ: «طوبى لمن رأي...» الحديث، فقال بعض أصحابنا: أتق الله يا شيخ، وأنظر عمن تُحَدِّثُ، قال: لقد دعا لي أنس بالبقاء وليته^(١) لم يدع لي، قال فصيف^(٢) لنا أنساً قال: كان طويلًا، آدم^(٣)، طويل الأنف، مُخْتَضِبًا.

^(٤) قال: رأيت الحسن البصري فسمعتة يقول: «يوم الخميس يوم...» / أنيس^(٦) رفع فيه إدريس، ولعن فيه إبليس، وأنزلت فيه الرحمة على هذه الأمة.

[1/81 -
2]

قال: ورأيت محمد بن سيرين جميل الصورة، حسن^(٧) الوجه، أبيض الرأس، أحمر اللحية أو أحمر الرأس^(٨)، أبيض اللحية.

قال / محمد بن عمران: ورأيت معه صبياً فقال لي: هذا الخامس من ولدي.

٢٥٥/٣

قلت: ووقع في «معجم الصحابة» للبخاري في ترجمته.

٤٥٥ - ز - عبد الله - بن أحمد بن محمود البلخي، أبو القاسم الكعبي.

(١) في المخطوطة: (والله).

(٢) في المطبوعة: (فوصف).

(٣) الأدم من الناس: الأشمر انظر «لسان العرب» لابن منظور (١١/١٢).

(٤-٥) سقط من المطبوعة.

(٥-٥) غير واضحة في المخطوطة والمثبت من «ك».

(٦) في المطبوعة: (وبيت) والمثبت من المخطوطة و«ك».

(٧) كذا في «ك» والمطبوعة وفي المخطوطة: (جميل).

(٨) زيادة من المطبوعة.

(٩) في المخطوطة: (لي).

(٤٥٥) «سير أعلام النبلاء» للذهبي (٣١٣/١٤) ترجمة (٢٠٤)، و«الفرق بين الفرق» للبغدادي الصفحة (١٨١) ترجمة (١٠٥)، و«التبصير في الدين» للإسفرابيني الصفحة (٧٨)، و«الملل والنحل» للشهرستاني (٨٩/١)، و«طبقات المعتزلة» لابن المرتضى صفحة (٢٥، ٤٩، ١٣) وانظر الفهرس صفحة (١٥٨)، و«الفصل في الملل والأهواء والنحل» لابن حزم (٢٠٣/٤) وهو عنده (عبد الله بن محمد بن محمود البلخي)، و«تاريخ الإسلام» للذهبي وفيات (٣١٩) =

25 EKİM 2010

(Damascus, 1388/1968); Hġjāb, Muḥammad Nabīh, *Maḡāhīr al-shu'ūbiyya fī al-adab al-'Arabī* (Cairo, 1381/1961); al-Ḥuṣrī, Ibrāhīm, *Zahr al-ādāb*, ed. Zakī Mubārak and Muḥammad Taqī al-Dīn 'Abd al-Ḥamīd (Cairo, 1373/1953); Ibn al-Abbār, Muḥammad, *I'tāb al-kuttāb* (Damascus, 1380/1961); Ibn 'Abd Rabbih, Aḥmad, *al-Iqd al-farīd*, ed. Aḥmad Amīn et al. (Beirut, 1402/1982); Ibn 'Asākir, 'Alī, *al-Ta'rikh al-kabīr*, ed. 'Abd al-Qādir Afandī (Damascus, 1332/1913–1914); Ibn al-Athīr, *al-Kāmil*; Ibn Bābawayh, Muḥammad, *Uyūn akhbār al-Rūdā*, ed. Mahdī Ḥusaynī (Qumm, 1379/1959); Ibn Bassām, 'Alī, *al-Dhakhīra fī mahāsīn ahl al-fazā'a*, ed. Ihsān 'Abbās (Tunis, 1981); Ibn Ḥajar, Aḥmad, *Tahdhīb al-tahdhīb* (Hyderabad, 1325/1907); Ibn al-Jarrāh, Muḥammad, *al-Waraqā*, ed. 'Abd al-Wahhāb 'Azzām and 'Abd al-Sattār Aḥmad Farrāj (Cairo, 1952); Ibn Kathīr, *al-Bidāya*; Ibn Khallikān, *Wafayāt*; Ibn Manẓūr, Muḥammad, *Akhbār Abī Nuwās*, ed. 'Abd Allāh 'Alī Muḥannā (Beirut, n.d.); Ibn al-Mu'tazz, 'Abd Allāh, *Ṭabaqāt al-shu'arā'*, ed. 'Abd al-Sattār Aḥmad Farrāj (Cairo, 1375/1965); Ibn Qutayba, 'Abd Allāh, *Adab al-kuttāb*, ed. Muḥammad Muḥyī al-Dīn 'Abd al-Ḥamīd (Beirut, 1343/1925); idem, *al-Shi'r wa al-shu'arā'* (Beirut, 1964); idem, *Uyūn al-akhbār* (Beirut, 1343/1925); Ibn Rashīq, Ḥasan, *al-Umda*, ed. Muḥammad Muḥyī al-Dīn 'Abd al-Ḥamīd (Beirut, 1353/1934); al-Jāhīz, 'Amr, *al-Bayān wa al-tabyīn*, ed. Ḥasan al-Sandūbī (Cairo, 1351/1932); idem, *al-Ḥayawān*, 'Abd al-Salām Muḥammad Hārūn (Beirut, 1388/1969); al-Juwaynī, Ibrāhīm, *Farā'id al-simṭayn*, ed. Muḥammad Bāqir Maḥmūdī (Beirut, 1400/1980); Kennedy, Philip F., *Abū Nuwās: A Genius of Poetry* (Oxford, 2005); idem, *The Wine Song in Classical Arabic Poetry: Abū Nuwās and the Literary Tradition* (Oxford, 1997); al-Khaṭīb al-Baghdādī, Aḥmad, *Ta'rikh Baghdād* (Cairo, 1349/1930); al-Kh'ānsārī, Muḥammad Bāqir, *Rawḡāt al-jannāt* (Qumm, 1391/1971); Mahdawī Dāmghānī, Aḥmad, 'Abū Nuwās', *Haftād maqāla*, ed. Yaḥyā Mahdawī et al. (Tehran, 1371 Sh./1992); Malḥas, Thurayyā 'Abd al-Fattāh, *al-Qiyām al-rūḥiyya fī al-shi'r al-'Arabī* (Beirut, n.d.); Manūchihrī, Aḥmad, *Dīwān*, ed. Muḥammad Dabīr Siyāqī (Tehran, 1363 Sh./1984); al-Maqdisī, Anīs, *Umarā' al-shi'r al-'Arabī fī al-'aṣr al-'Abbāsī* (Beirut, 1971); al-Mas'ūdī, 'Alī, *Murāj al-dhahab*, ed. C. Barbier de Meynard and A. Pavet de Courteille (Paris, 1914); al-Marzubānī, Muḥammad, *al-Muwashshah*, ed. Muḥibb al-Dīn Khaṭīb (Cairo, 1385/1965); Monteil, Vincent, *Abū Nuwās: le vin, le vent, la vie* (Paris, 1979); Montgomery, James E., 'Revelry and Remorse: A Poem of Abū Nuwās', *Journal of Arabic Literature*, 25 (1994), pp. 116–134; al-Najāshī, Aḥmad, *Rijāl*, ed. Mūsā Shubayrī Zanġānī (Qumm, 1407/1987); al-Qummī, 'Abbās, *al-Kunā wa*

al-alqāb (Najaf, 1389/1969); Richards, Donald Sidney, *Arabic Literature in the Post-Classical Period* (Cambridge, 2006); Sa'dī, *Gulistān*, ed. Maḡāhīr Muṣaffā (Tehran, 1340 Sh./1961); Ṣādiqī, 'Alī Ashraf, *Takwīn-i zabān-i Fārsī* (Tehran, 1357 Sh./1978); al-Ṣadr, Ḥasan, *Ta'sīs al-Shī'a* (Baghdad, n.d.); al-Ṣafadī, Khalīl, *al-Wafī bi al-wafayāt*, ed. Ramaḡān 'Abd al-Tawwāb (Beirut, 1399/1979); al-Shak'a, Muṣaffā, *al-Shi'r wa al-shu'arā' fī al-'aṣr al-'Abbāsī* (Beirut, 1986); Shalaq, 'Alī, *Abū Nuwās bayn al-takhaṭṭī wa al-iltizām* (Beirut, 1964); al-Shūshṭarī, Qādī Nūr Allāh, *Majālis al-mu'minīn* (Tehran, 1376/1957); Sidqī, 'Abd al-Raḡmān, *Abū Nuwās* (Cairo, 1965); al-Ṣulī, Muḥammad, *Akhbār Abī Tammām*, ed. Khalīl Maḡmūd 'Asākir et al. (Beirut, n.d.); al-Ṭabarī, *Ta'rikh*; Wagner, Ewald, *Abū Nuwās: Eine Studie zur Arabischen Literatur der Frühen Abbasidenzeit* (Wiesbaden, 1965); al-Washshā', Muḥammad, *al-Zarf wa al-zurafā'* (Beirut, 1405/1985).

ENAYATOLLAH FATEHI-NEZHAD
AND AZĀRTASH AZARNOOSH
TR. FARZIN NEGAHBAN

Abū al-Qāsim al-Balkhī, 'Abd Allāh b. Aḥmad b. Maḡmūd (d. 319/931), was a well-known Mu'tazilī theologian from Baghdad. He was also known as al-Ka'bī, deriving from the name of one of his forebears, Ka'b (al-Sam'ānī, 11/122).

Abū al-Qāsim was apparently born in Balkh. This can be deduced from the comments of some authorities, including al-Khaṭīb al-Baghdādī (9/384), that he returned to Balkh after completing his education and living some time in Baghdad (see also Ibn Murtaḡā, 87–88). On the authority of Abū al-'Abbās Ja'far b. Muḥammad al-Mustaghfirī (d. 432/1041), Ibn Ḥajar, the author of *Ta'rikh Nasaf*, says that Abū al-Qāsim al-Balkhī was born in 273/886 (3/255), which is certainly incorrect since he is said to have been the scribe of Muḥammad b. Zayd al-Dā'ī (d. 287/900) (al-Khaṭīb, 12/340; al-Ḥākim al-Jushamī, 122; Ibn Isfandiyyār, 1/94). On the other hand, according to al-Jindārī (p. 41), the Zaydī imam Yaḥyā b. al-Ḥusayn, known as 'al-Hādī ilā al-Ḥaqq', studied theology (*kalām*) under Abū al-Qāsim al-Balkhī. Al-Hādī was active in Yemen from 280/893,

Ka'bi ebülkasım Abdullah b. Ahmed

19

B. T. Jeger

Philologika.

Von H. Ritter.

III.

Muhammedanische Häresiographen.

IGNAZ GOLDZIEHER hat ZDMG 65, 349ff. eine Übersicht über die ältere häresiographische Literatur des Islams gegeben. Inzwischen hat sich unsere Kenntnis der Quellen sehr erweitert, obgleich, so lange nicht die Bibliotheken des Orients in ganz anderer Weise als bisher systematisch durchforscht werden, eine vollständige Erfassung des Quellenmaterials auf diesem Gebiete so wenig wie auf irgend einem anderen möglich sein wird. Immerhin läßt sich die Liste GOLDZIEHERS heute schon sehr vervollständigen, und eben dies soll im folgenden versucht werden. Über den gleichen Gegenstand hat kürzlich JUSUF ZIJA BEY in der *Ilahijat fakültesi meğmuası* 3, 261—314; 5—6, 187—277 gehandelt. Seinen Angaben und den mündlichen von SEREFUDDIN BEY, Professor für Dogmatik und Geschichte der Dogmatik an der Universität Stambul, verdanke ich die Kenntnis mancher im folgenden aufgeführten Werke und Handschriften.

Wenn wir schiitischen Autoritäten glauben dürfen (Ka'ssî in der Biographie des von der Schia als Säule des Imamatsbekenntnisses gefeierten, bei der Sunna als Anthropomorphist verschrieenen Hi'sâm b. al-Ḥakam (gest. 199h), S. 172, danach z. B. *manhaj al-maqâl* des Istirâbâdî S. 363), so wäre die erste Liste der häretischen Sekten aus polizeilichen Gründen für den Chalifen Mahdî (158—169h), unter dem man „scharfe Maßregeln gegen die Sekten ergriff“, zusammengestellt worden. Darin hieß es „... und eine Sekte, die man Zurârije nennt und eine Sekte, die man 'Ammârije nennt, die Genossen des 'Ammâr as-Sâbâti, und eine Sekte, die man Ja'fûrije nennt, und zu ihnen gehört die Sekte der Genossen des Sulaimân al-aqta', und eine Sekte, die man Ġawâliqije nennt“.

In der Folgezeit werden zuweilen Gelehrte als besondere Kenner der Lehren von Häretikern gerühmt. Von den Werken dieser Leute ist uns aber bloß wenig erhalten. In der folgenden Liste sind nur solche Autoren aufgeführt, von deren Werken uns mindestens ein Zitat bekannt ist.

Bu makale "cafer bi Harb" paratir...

Dəğisik şahislar var.
Ben maddə bozi olanlar bildiklerini
fəşforladım.
İslamın əldəyə içik makaləsinə
məhəzətə uyğunlaşdırıldı.
METW

ينتمي وكان في زمانه على الصوت ، كثير الاصحاب . وقيل انه من متكلمي بغداد ، وفيهم يُعد . وهو الصحيح وكان

→ الاهواز . قال : وكان وراقا يبيع الكتب ، و يورق للناس بقصر وضاح من الجانب الغربي . وله من الكتب ؛ كتاب المخلوق . كتاب الاسماء والاحكام . كتاب الامامة . كتاب نقض الداغ . كتاب نقض الزرد . كتاب نقض نعت الحكمة . كتاب نقض التاج . كتاب متشابه القران . كتاب حدوث العالم والادلة عليها .

ابو القاسم

وهو ابو القاسم عبد الله بن احمد بن محمود البلخي و يعرف بالكعبي ، عالم ، متكلم ، رئيس اهل زمانه . وكان يكتب لقاؤد من قواد نصر بن احمد يعرف باحمد بن سهل . وكان احمد بن سهل خلع نصر بن احمد واقام بنيسابور ، فلما ظفر باحمد اخذ البلخي في جملة من اخذ ، فاعتقل ، و بلغ على بن عيسى الوزير امره ، فانفذ من اشخصه . هذا في وزارة حامد بن العباس . وحضر البلخي بمجلس ابي احمد يحيى بن علي ، الذي كان يحضره المتكلمون ، وهم مجتمعون فاعظموه ، و رفعوه ، ولم يبق احد الاوامر اليه ؛ ودخل يهودى ، وقد تكلم بعضهم في نسخ الشرع ، فبلغوا الى موضع حكموا فيه ابا القاسم ، وكان الكلام على اليهودى ، فقال ابو القاسم : الكلام عليك ؛ فقال له اليهودى : وما يدريك ما هذا ، فقال له ابو القاسم : انتظر يا هذا ، فنترق ببغداد ، مجلسنا للكلام اجل من هذا . قال لا ؛ قال : افتعلم من المتكلمين احداً لم يحضره ، قال لا ؛ قال : فرايت منهم احداً لم يقم الي و يعظمني ، قال لا ؛ قال : فتراهم فعلوا ذلك وانا فارغ . وتوفى البلخي اول يوم من شعبان سنة تسع وثلثمائة . وله من الكتب ؛ كتاب المقالات ؛ و اضاف اليه ، عيون المسائل والجوابات . كتاب الغرر والنوادر . كتاب كيفية الاستدلال بالشاهد على الغائب . كتاب الجدل و اداب اهله وتصحيح علله . كتاب السنة والجماعة . كتاب المجالس الكبير . كتاب المجالس الصغير . كتاب نقض كتاب الخليل على برغوث . كتاب الكتاب الثاني على ابي علي في الجنة . كتاب مسایل الخجندی فيما خالف فيه ابا علي . كتاب تاييد مقالة ابي الهذيل في الحر (كذا) . كتاب المضاهات على برغوث . كتاب التفسير الكبير للقران . كتاب فصول الخطاب في النقض على رجل تنبأ بخراسان . كتاب النهاية في الاصلح على ابي علي و نقضه عليه الصيمري . كتاب الكلام في الامة على ابن قبه . كتاب النقض على الرازي في العلم الالهي .

وممن كان على عهد البلخي من المتكلمين

في عهد البلخي من المتكلمين ابي علي الجبائي . ابو بكر الحلفاني (كذا) . و ابو اسحاق الواهبي .

الصيمري

وهو ابو عبدالله محمد بن عمر الصيمري ، من اهل الصيمرة ، يعد في معتزلة البصريين ، لانه كان يزعم انه اخذ عن ابي علي الجبائي ، و اليه انتهت الرياسة بعد وفاة ابي علي ، وكان في سن ابي علي او قريب منها . وتوفى سنة خمس عشرة وثلثمائة . وحكى عن ابي علي انه كان يقول : شيخنا ابو عبدالله ؛ وعنه اخذ الشيخ ابو سعيد السيرافي علم الكلام ، وكان استاذ ابي بكر بن الاخشيد . وله من الكتب ؛ كتاب المسایل والجوابات له . كتاب نقض كتاب ابن الروندي في الطبائع . كتاب نقض كتاب البلخي المعروف بكتاب النهاية في الاصلح على ابي علي الجبائي .

الباهلي

ابو عمر محمد بن عمر بن سعيد الباهلي البصرى ، من باهله . مولده بالبصرة ومنشائه بها ، حسن الاصطلاح بصناعة الكلام على مذهب الصريين ، وكان قاضيا يحضر مجلسه المتكلمون . وحكى ان ابا علي كان يحضره مجلسه ، وكان لحسن قصصه ، ورقة عبارته ، يبكى الناس والمتكلمون . وله من الكتب ؛ كتاب اعجاز القران . كتاب الاصول في التوحيد . كتاب التوحيد ؛ مفرد عن الاصول .

احمد بن يحيى المنجم

ابو الحسن احمد بن يحيى بن علي بن يحيى بن ابي منصور المنجم ، حسن الادب ، جيد المعرفة بالكلام ، وله ←

مَوْسُوعَةٌ الأديان والمذاهب

تأليف
العميد عبدالرزاق محمد أسود

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	90420
Tas. No:	030.209 ESV.M

المجلد الثاني

الدار العربية للموسوعات
2000 Beirut.

- Mutegzile 243-255
- Abu Huzayf al-Muf 257-260
- Vasil b. Ala 255-257
- Nijaniyye 260-264
- Bizr b. Mu'tamir 264-266
- Muammer b. Abbad 266-267
- Sumame b. Faras 268-270
- Muradiyye 267-268
- Hissam b. Amr 270-271
- Cahiz 271-274
- Ka'bi 275-276
- Cabbai Abu Ali 276-280

الفصل الخامس المعتزلة

١ - المعتزلة - اسباب تسميتهم بالمعتزلة - مراحل تاريخ المعتزلة - اصول المعتزلة الخمسة - التوحيد - العدل - الوعد والوعيد - المنزلة بين المنزلتين - الامر بالمعروف والنهي عن المنكر - اعتقادات المعتزلة - اختلافاتهم - مباحث ومناظرات المعتزلة - الخلاصة.

٢ - فرق المعتزلة

الواصلية - مزاعم واصل.

الهديلية - من مزاعم ابي الهذيل - القواعد التي انفرد بها ابو الهذيل النظامية - انفرد النظام عن اصحابه.

البشرية - انفرد بشر بن المعتز عن اصحابه بثماني مسائل

المعمرية - فضائح معمر بن عباد

المردارية

الثمانية - المسائل الست التي انفرد بها ثمانية

الهشامية - من بدع ومسائل الهشامية

الجاحظية - المسائل التي انفرد الجاحظ بها عن اصحابه

الخياطية - آراء الخياط

الكعبية - من مزاعم الكعبي

الجبائية والبهشية - المسائل التي انفردا بها عن اصحابها - الامور التي اختلف الجبائي

فيها عن ابنه - المزاعم التي انفردت بها البهشية

1. Ka'bi (KLM)

1977 (ANIK)

2. Kadı Abdulcebbar (KLM)

3. Mutezile (KLM)

Makale Kadı Abdulcebbar posetindedir.

FADL EL-İ'TİZÂL EL-MU'TEZİLE

Dr. Şerafeddin GÖLCÜK

Müellifleri : Ebû'l-Kâsım el-Belhî el-Ka'bi
El-Kâdî Abd el-Cabbâr
El-Hâkim el-Cümeşi

Bulan ve tahkik eden : Fuâd Seyyid, Tunus, 1974

Kendisinden bahsedeceğimiz kitap üç metin ihtiva etmektedir :

1) Ebû'l-Kâsım Abdullah el-Belhî'nin Makâlât el-İslâmiyyîn adlı eserinin Zikr el-Mu'tezile bölümü.

2) El-Kâdî Abd el-Cabbâr'ın Fadl el-I'tizâl ve Tabakât el-Mu'tezile'si.

3) El-Hâkim el-Cümeşi'nin Şerh Uyûn el-Mesâil'inden Mu'tezile tabakatının son iki tabakası.

Mu'tezile ve ricalini tetkikte en yeni ve önemli bir kaynak olma hüviyetini koruyan eser 451 sayfa ihtiva ediyor.

Muhakkik eserin mukaddimesine ayırdığı sayfalarda Mu'tezile'ye ait kaynak eserlerin Yemen'de muhafaza edilmesini, 1952 de Mısır Millî Eğitim Bakanlığı mensuplarının bunları ilim dünyasının hizmetine takdim ettiğini belirttikten sonra Mu'tezile'nin Mu'tezile ismiyle anılışının aşımını araştırıyor ve bu konuda Nevbahtî, Malatî, İbn Düreyd, İbn Kuteybe, Mes'ûdî, ve Ebû'l-Kâsım el-Belhî'nin görüşlerini naklediyor. Buna göre Mu'tezile siyasî bir hareket olarak Hicrî I. asrın sonunda ve II. asrın başında itikadî bir renkte

Nūraddīn Abu l-Qāsim 'Alī b. Aḥmad al-Balḫī wirkte in der 2. Hälfte des 4./10. Jahrhunderts, wie aus zahlreichen Anhaltspunkten in seinem *Sirr al-asrār* ersichtlich wird (s. DĀNIS PAŽŪH, Kat. Dānišgāh IV, 898–901).

1. – *Sirr al-asrār fī haqīqat al-tasyīr wa-l-istimrār*, in dem er auf das *K. al-Arba'a* von Ptolemaios (auf Grund der Übersetzung für Hālid b. Barmak und der von Ḥabīb b. Bihriz) verweist und ZARATHUSTRA, ABŪ MA'ŠAR und Aḥmad b. Yūsuf b. AD-DĀYA erwähnt (s. Dāniš Pažūh, ebd.). Hss.: Saray, Hazine 486 (88 ff., 963 H., s. Kat. III, 772), Teheran, Dānišgāh 946 (48 ff., s. Kat. IV, 901), Mešhed 5559 (118 ff., s. Kat.

VIII, 187), Maḡlis 187 (119 ff., s. Kat. II, 103–104, wo allerdings von einem Geburtsjahr 535 der Āra Yazdagird die Rede ist).

2. – *K. al-Mudḡal fī 'ilm (aḥkām) an-nuḡūm* (od. *al-aḥkām al-falakīya*), hauptsächlich über theoretische Astrologie, besteht aus kleinen Kapiteln. 1. bāb: *fī ma'rifat asmā' al-burūḡ wa-'alāmātihā*, – 2. bāb: *fī ma'rifat aflāk al-kawākib wa-bu'd kull wāḥid minhā wa-qurbihī min al-arḍ*, – 3. bāb: *fī ma'rifat ḥarakāt al-kawākib as-sab'a*, – 4. bāb: *fī ma'rifat su'ūd al-falak wa-nuḡūsihā*, – 5. bāb: *fī ma'rifat buyūt al-kawākib as-sab'a . . .* 72. bāb: *fī ma'rifat ad-daraḡāt al-mudakkara wa-l-mu'annaḡa wa-n-naiyira wa-l-muḡlima*. Der Verfasser erwähnt PTOLEMAIOS, ABŪ MA'ŠAR und die Chaldäer als Autoritäten. – Hss.: Yeni Cami 1193 (142^a–166^a, 11. Jh. H.), Nuruosm. 2799 (1–20^a, 9. Jh. H.), Ayasofya 2702 (1–42^b, 9. Jh. H., vgl. Krause S. 514), Kairo, Dār, miqāt 143 (s. Kat. V¹, 316, vgl. Br. S II, 298; Suter 176 n.), ebd., miqāt 207 (1180 H., s. ebd.), London, Brit. Libr. Or. 5591 (162^b–184^b, unvollst., 9. Jh. H.), Vatikan 955/4 (ff. 108–126, 12. Jh. H., s. Vida S. 98), Bankipore 2479 (18 ff., 1125 H., s. Kat. XXII, 112–113), ebd. 2485 (ff. 1–31, 13. Jh. H., ebd. S. 117). (s. Nachtrag S. 372).

3. – *K. al-Qirānāt Veliyüddin* 2286 (1^b–57^a, 956 H., vgl. Krause S. 452, Abū Ma'šar zugeschrieben), Nuruosm. 2799/2 (20^a–52^a, 9. Jh. H.)¹, Damaskus, Zāhiriya 10074 (im Sammelband 13 ff.), Kairo, Dār, miqāt 137 (37 ff., s. *Fih. maḡt.* III, 1, S. 11), Rabat, D 1403 (ff. 134–143, s. Kat. No. 2572), Teheran, Maḡlis 1509 (124 ff., 9. Jh. H., Kat. IV, 220), Teheran, Malik 2242/2 (18 ff., 1238 H.).

ABU L-QĀSIM AL-BALĪ: No. 2, *K. al-Mudḡal fī 'ilm (aḥkām) an-nuḡūm*, eine weitere Handschrift davon Princeton 4072 (31^b–60^a, 13. Jh. H., s. Mach No. 5062).

143726

قِيُولُ الْأَخْبِيَاءِ وَمَعْرِفَةُ الرِّجَالِ

تأليف
أبي القاسم عبد الله بن أحمد بن محمود الكعبي البلخي
المتوفى سنة ٥٣١٩ هـ

تحقيق
أبي عمر والحسيني بن عمر بن عبد الرحيم

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	143726
Tas. No:	922,93 KAR. K

الجزء الأول

منشورات
محمد علي بيضون
لشركت السنة والجماعة
دار الكتب العلمية
بيروت - لبنان

1471/2000

Kabi

الكعبي^(١) (رئيس طائفة الكعبية ومن كبار دعاة المعتزلة)

عبدالله^(٢) بن أحمد بن محمود، البغدادي، البلخي، الخراساني، أبو القاسم :

* ٢٧٣ - ٣١٩ هـ

٨٨٦ - ٩٣١ م

(١) الكعبي : بفتح الكاف وسكون العين المهملة ، بعدها باء موحدة تحتية : نسبة إلى : ١- كعب بن ربيعة ؛ ٢- كعب بن عوف ؛ ٣- كعب بن عمرو من خزاعة ؛ ٤- نسبة إلي المترجم له «الكعبي» وطائفته يقال لها : الكعبية ؛ أبو محمد عبد الله بن محمد بن موسى بن كعب ، الكعبي : نسبة إلى جدّه .

* أولاً : تاريخ الميلاد : نقلته عن «لسان الميزان» نقلاً عن «المستغفري» .

ثانياً : تاريخ الوفاة فيه خلاف فيما بين سني : ٣٠٩ - ٤٨٨ هـ . في الفهرست / لابن النديم : سنة ٣٠٩ هـ . وفي الذريعة وهدية العارفين : ٣١٧ هـ ؛ وفي إيضاح المكنون : ٤٨٨ هـ ؛ وفي وفيات الأعيان : سبع عشرة وثلاثمائة هجرية ؛ وقال آخرون : سنة ٣٢٩ هـ . وأغلب المصادر والمراجع تقول : سنة ٣١٩ هـ / ٩٣١ م وهو ما أثبتناه .

(٢) في كشف الظنون ٢ ع ١٧٨٢ : «عبدالله بن محمود» مع أنه في مواضع أخرى يقول : «عبدالله بن أحمد بن محمود» .

١ - انظر : المقدمة التي كتبها فؤاد سيد في تحقيقه لكتاب «فضل الاعتزال» / للمترجم له ص ٤٣ - ٥٦ .

٢ - طبقات المعتزلة / أحمد ابن المرتضى ؛ عنيت بتحقيقه سوسنه رديفلد - فلزر ص ٨٨ .

٣ - تاريخ بغداد : ترجمة رقم ٤٩٦٨ في ٩ : ٣٨٤ .

- ٤ - المنتظم : ترجمة رقم ٢٢٩٦ في ١٣ : ٣٠١ .
- ٥ - الأنساب / للسمعاني في ٥ : ٧٩ - ط . بيروت : دار الكتب العلمية .
- ٦ - اللباب في تهذيب الأنساب / لابن الأثير في ٣ : ١٠١ ط . بيروت : دار صادر .
- ٧ - وفيات الأعيان / لابن خلكان : ترجمة رقم ٣٣٠ في ٣ : ٤٥ .
- ٨ - سير أعلام النبلاء / للذهبي : ترجمة رقم ٢٠٤ في ١٤ : ٣١٣ ، ١٥ : ٢٥٥ ترجمة رقم ١٠٧ .
- ٩ - تاريخ الإسلام (حوادث ٣٠١ - ٣٢٠) تحقيق عمر تدمري رقم ٤٢١ في ص ٥٨٤ .
- ١٠ - العبر في خير من غير ٢ : ١٧٦ .
- ١١ - الفهرست / لابن النديم ؛ تحقيق رضا تجدد بن علي . - ط . طهران في ص ٢١٩ .
- ١٢ - لسان الميزان / لابن حجر العسقلاني : ترجمة رقم ١١٠٣ في ٣ : ٢٥٥ .
- ١٣ - الجواهر المضية ؛ تحقيق عبدالفتاح الحلو : ترجمة رقم ٦٩٣ في ٢ : ٢٩٦ .
- ١٤ - تاج التراجم / لابن قطلوبغا ؛ تحقيق محمد خير رمضان : ترجمة رقم ١٢٥ في ص ١٧٧ ؛ وفي غير المحققة برقم ٨٩ في ص ٣١ .
- ١٥ - الطبقات السنوية في تراجم الحنفية / للثقي الغزي ؛ تحقيق عبدالفتاح الحلو : ترجمة رقم ١٠٣٨ في ٤ : ١٥٥ .
- ١٦ - كشف الظنون في مواضع منها ع ٢ ، ٢٠٠ ع ١٧٨٢ .
- ١٧ - هدية العارفين ١ ع ٤٤٤ .
- ١٨ - إيضاح المكنون الذيل على كشف الظنون ٢ ع ٢٢٠ .
- ١٩ - الذريعة إلى تصانيف الشيعة ٤ : ٣١٠ .
- ٢٠ - الأعلام ط ٣ في ٤ : ١٨٩ ، ط ٤ في ٤ : ٦٥ - ٦٦ .
- ٢١ - معجم المؤلفين ٦ : ٣١ .

01 MART 1995

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLÂHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİMDALI

Ka'bi

HORASAN MU'TEZİLESİ VE EBU'L-KÂSİM EI-KA'BÎ'NİN HAYATI

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	174150
Tas. No:	297.47 KAP. 4

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Yunus Kaplan

Danışman: Doç. Dr. Mazlum Uyar

23 TEM 2006

İstanbul, 2006

کتاب ابی زید... شیخ آقابزرگ در *الذریعة* از تفسیر او یاد کرده است. از گفته‌های مورخین و محققین استفاده می‌گردد که تفسیر مذکور به شیوه کلامی بوده و در بغداد و سایر شهرها شهرت داشته است و داوودی در *طبقات مفسرین* آن را ذکر کرده است.

منابع: تاج التراجم، ۳۱؛ تاریخ بغداد، ۳۸۴/۱۹؛ *الجواهر المصنفة*، ۲۷۱/۱؛ خطط، مفریزی، ۳۴۸/۲؛ *الذریعة*، ۳۱۰/۴؛ *طبقات المفسرین*، داوودی، ۲۲۲/۱؛ *الفهرست*، ابن ندیم، ۲۱۹؛ *لسان المیزان*، ۲۵۶/۳-۲۵۷/۳؛ *معجم الدراسات القرآنیة عند الشیعة الامامیة*، ۱۰۷؛ *وفیات الاعیان*، ابن خلکان، ۴۵/۳؛ *تاریخ الادب العربی*، کارل بروکلمان، ۲۳۳/۶.

جامع التناویل لمحكم التنزیل، از ابو مسلم محمد (۲۵۴-۳۲۲ق) فرزند بحر اصفهانی کاتب ادیب شاعر نحوی و مفسر معتزلی و تشیع‌گرا. مفسر کاتب الداعی الصغیر محمد بن زید حسینی (۲۸۷ق) بوده است. این تفسیر مفسر که جامع بین روایات و اخبار و نحو و لغت و سایر فنون و علوم قرآن کریم است مورد ستایش شیخ طوسی (م ۴۶۰ق) واقع شده که نسخه‌ای از این تفسیر را در دست داشته است و در مقدمه تفسیر خود *التبیان* آن را یاد کرده و شیوه آن را ستوده است (تبیان، ۱۱۸-۱۲۰). شیخ آقا بزرگ تهرانی در *الذریعة* می‌گوید نسبت اعتزال که به مفسر داده‌اند احتمالاً به دلیل تقیه وی بوده است. چون وی تصریح نموده بر تقدم حضرت علی بن ابی طالب (ع) بر سایر اصحاب و ایمان و اخلاص او در طاعت از خدا و نیز سایر خصوصیات و فضایل امام (ع) سپس اضافه می‌کند که علامه حلی (م ۷۲۶ق) در کتاب *تهذیب الاصول* در مبحث النسخ از این تفسیر یاد کرده است. تفسیر مفسر به شیوه شیعی نگاشته شده و در این تفسیر تصریح به امامت حضرت علی (ع) گردیده است. این تفسیر در چهارده جلد بزرگ است. مفسر غیر از محمد بن بحر رهنی از غلاة شیعه (م ۳۴۰ق) می‌باشد. و ابن ندیم در *الفهرست* این تفسیر را بر مذهب معتزله وصف نموده است یکی از فضلاء حوزه علمیه قم، آقای غیائی کرمانی این تفسیر را که منقولات فراوانی از آن در تفسیر *تبیان* و *مجمع البیان* و *ابوالفتوح رازی* و تفسیر امام فخر رازی و قرطبی برانکنده وار نقل شده است، در دست تدوین و طبع دارد. سعید انصاری بخشهایی از این تفسیر را که در تفسیر فخر رازی نقل شده بوده است استخراج و گردآوری کرده به نام *ملقط جامع التناویل لمحكم التنزیل* انتشار داده است. و نیز تفسیر دیگری به نام تفسیر *شأن نزول آیات منسوب* به کاتب اصفهانی ذکر کرده‌اند که موجود نیست.

منابع: *التبیان فی تفسیر القرآن*، ۲-۱۱۸؛ *الذریعة*، ۴۴۱۵؛ *طبقات المفسرین*، داوودی، ۱۰۶؛ *الفهرست*، ابن ندیم، ۱۵۱؛ *الفهرست*، شیخ منتخب الدین، ۱۵؛ *کشف الظنون*، ۵۳۸/۱؛ *لسان المیزان*، ۸۹/۵؛ *معجم الادب*، ۳۵/۱۸؛ *مفسران شیعه*، ۸۸.

رجال، ابن داوود، ۲۳۷؛ رجال، علامه حلی، ۱۰۰ رجال، نجاشی، ۸۶/۲؛ *طبقات المفسرین*، داوودی، ۳۹۲/۱؛ *نوائد الرضویة*، ۲۶۴؛ *الفهرست*، ابن ندیم، ۳۹؛ *الفهرست*، شیخ طوسی، ۱۱۵؛ *فهرست الفیانی* کتب خطی کتابخانه مرکزی آستان قدس، ۱۳۸؛ *الکافی*، ۴۰۱/۳؛ *لسان المیزان*، ۱۹۱/۴؛ *مفسران شیعه*، ۸۵؛ *میزان الاعتدال*، ۱۱۱/۳؛ *نواذیر الرواة فی رابعة المئات*، ۱۶۷.

التنزیه و ذکر متشابه القرآن = تفسیر النویختی، از شیخ ابو محمد الحسن (م ۳۱۰ق) فرزند موسی از احفاد ابو سهل بن نوبخت نوبختی شیخ مشایخ متکلمین شیعه فیلسوف فلکی ریاضی‌دان. تفسیر مورد بحث در یک جلد به زبان عربی و بر اساس سایر مؤلفات وی به شیوه کلامی است. شیخ آقا بزرگ تهرانی در *الذریعة* می‌نویسد: ظاهراً به آیات متشابه قرآن کریم پرداخته است که در تنزیه باری تعالی می‌باشد. ابو العباس نجاشی و عباس اقبال آشتیانی و سید محسن امین عاملی به شرح حال ابو محمد الحسن نوبختی پرداخته و از تفسیر او نام برده‌اند.

منابع: *اعیان الشیعة*، ۳۲۰/۵؛ *الاعلام*، ۲۲۴/۲؛ *ایضاح المکنون*، ۹۷/۱ به بعد؛ *خاندان نوبختی*، ۱۲۵؛ *الذریعة*، ۴۵۵/۴؛ رجال، شیخ طوسی، ۴۶۲؛ رجال، نجاشی، ۱۷۹/۱-۱۸۲؛ *ریاض العلماء*، ۳۴۴/۱؛ *سیر اعلام النبلاء*، ۳۲۷/۱۵؛ *الفهرست*، ابن ندیم، ۲۲۵؛ *الوفی بالوفیات*، ۲۸۰/۱۲.

تفسیر قتیبه، اثر ابو حفص قتیبه (م ۳۱۶ق) احمد بن شریح بخاری از نحویین و مفسران شیعه. حدیث تفسیر را از سعید بن مسعود مروزی و ابو یحیی بن ابی مسرة و دیگران آموخت. سیوطی در *طبقات مفسرین* خود وی را صاحب تفسیر کبیر و شیعی ذکر نموده است. تفسیر مفسر به شیوه روائی است که روایات و اخبار ائمه اطهار را در تفسیر آیات قرآن کریم به کار برده است. شیخ آقا بزرگ تهرانی در *طبقات اعلام الشیعة* خود می‌نویسد: مفسر اعم از این است که کوفی الاصل و یا کوفی المشرب باشد، بخاری و شیعی است و نیز عامر الحلو در کتاب خود *معجم الدراسات القرآنیة* به غلط دو تفسیر به وی نسبت داده است که هر دو آنها متحد است. منابع: *اعیان الشیعة*، ۴۴۸/۸؛ *تأسیس الشیعة*، ۳۴۱؛ *بغیة الوعاة فی طبقات اللغویین و النحاة*، ۲۶۵/۲؛ *الذریعة*، ۳۰۱/۴؛ *طبقات المفسرین*، داوودی، ۴۴/۲؛ *طبقات المفسرین*، سیوطی، ۲۸؛ *معجم الدراسات القرآنیة عند الشیعة الامامیة*، ۹۴؛ *مفسران شیعه*، ۸۷.

تفسیر کعبی، از ابوالقاسم عبدالله (م ۳۱۹ق) فرزند احمد کعبی بلخی از متکلمین و مفسرین امامیه. وی سالها کرسی کلام را در بغداد به خود اختصاص داده است. ابن ندیم در *الفهرست* او را به عالم و متکلم و رئیس اهل زمان خود وصف نموده و جمعی از مؤلفات وی از جمله کتاب *التفسیر الکبیر للقرآن* را ذکر نموده است. یاقوت حموی در *معجم الادب* هنگام شرح حال احمد بن سهل بلخی می‌گوید (... و للکعبی کتاب فی التفسیر یزید حجته علی

12 AGUSTOS 1996

البقا: الشطرنج (والنرد)؛ جواب رسالة ابي علي بن الميززيادي؛ منية الكتاب: البحث عن التأويلات؛ رسالة في مدح الوراثة؛ الوصية؛ صفات الامم؛ القروء؛ فضل الملك؛ المختصر في اللغة؛ صلجان الكتب؛ ادب السلطان و الرعية؛ فضائل بلخ؛ تفسير الفاتحة و الحروف المقطعة في اوائل السور؛ رسوم الكتب؛ نامه ای به ابوبکر بن مستنیر؛ نامه ای به ابوالمظفر در شرح چیزهایی که درباره حدود فلسفه گفته شده؛ اخلاق الامم؛ صورالاقالیم یا تقویم البلدان که جغرافیا نویسان آینده، مانند ابن حوقل و اصطخری از مطالب آن بهره بردند.

منابع: اعلام، زرکلی، ۱۳۴۱؛ اعیان النبیه، ۲۱۶/۳ - ۲۱۹؛ ایرانیکا، ۳۹۹/۴ - ۴۰۰؛ ایضاح المکتون، ۶۸/۱، ۱۰۱/۲، ۱۹۶، ۱۹۹، ۲۴۱؛ تاریخ حکماء الاسلام، ۴۲ - ۴۳؛ تأسیس النبیه، ۳۶۹؛ دانشنامه ایران و اسلام، ۱۰۴۳/۸ - ۱۰۴۴؛ الذریعة، ۹۶/۵؛ روضات الجنات، ترجمه، ۱۶۶/۴؛ الفهرست، ترجمه، ۲۲۸ - ۲۲۹، ۵۳۱؛ فلاسفة شیعه، ۱۲۸ - ۱۳۸؛ فیلسوف ری، ۱۴ - ۱۵؛ لسان المیزان، ۱۸۳/۱ - ۱۸۴؛ معجم الادب، ۶۴/۳ - ۶۸. حسن انوشه

بلخی، ابوطالب حسن (زنده در ۴۳۴ ق در بلخ) فرزند عبيدالله حسینی بلخی، از محدثین طرق روایات، فقه و حدیث را از پدرش عبيدالله حسینی بلخی و دیگر فضلاء بلخ فراگرفت و سپس به تدریس فقه و حدیث در بلخ پرداخت. فرزندش سید ابوالحسن علی حسینی بلخی از پدرش، در سال ۴۳۴ ق دارای اجازه روایت شد که وی از پدرش و پسر از پدر تا دوازده نسل که آخرین آنها حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) است از رسول الله (ص) روایت می نمایند. شیخ زین الدین عاملی معروف به شهید ثانی (م ۹۶۶ ق) در کتاب خود الدرایة فی علم مصطلح الحدیث پس از ذکر او روایات وی را از احادیث مسلسلہ معرفی می کند.

منابع: الدرایة فی علم مصطلح الحدیث، ۱۲۶-۱۲۷؛ الناس فی القرن الخامس، ۵۲-۵۳. عبدالحسین شهیدی

بلخی، سید ابوالقاسم عبدالله محمد (م ۶۷۶ ق) فرزند محمد بن حسین حسینی بلخی. نسب وی به ابو عبدالله اعرج می رسد. وی از علما و محدثین شیعه در بلخ در قرن هفتم هجری و از خاندان معروف سادات حسینی اعرجی بلخ است. از آثار چاپی وی ترجمه کتاب فضائل بلخ تألیف صفی الدین شیخ الاسلام ابوبکر عبدالله بن عمر بن محمد بن داود واعظ بلخی است که به سال ۶۱۰ ق آن را به عربی تألیف نموده است و صاحب ترجمه آن را به سال ۶۷۶ ق به فارسی برگردانده است. ترجمه فارسی مذکور با تصحیح و مقدمه آقای عبدالحی حبیبی افغانی در تهران به چاپ رسیده است.

منابع: الانوار الساطعة فی المائة السابعة، ۹۳ - ۹۴؛ مقدمه فارسی کتاب فضائل بلخ. عبدالحسین شهیدی

بلخی، ابوالقاسم نصر فرزند الصباح بلخی، از متکلمان و فقها و محدثان امامیه در قرن چهارم هجری. فقه و حدیث علوم اسلامی را از علمای عصر خویش فراگرفت و از جمله از احمد بن محمد بن عیسی که از

او هم روایت می کند - سپس متصدی تدریس فقه و حدیث و فتوی در بلخ شد. از مشهورترین شاگردان وی ابو عمر و محمد بن عمر بن عبدالعزیز کشی صاحب کتاب رجال الکنتی است. ابوالعباس احمد نجاشی در شرح حال محمد بن عبدالرحمن بن بیه رازی از قول ابوالحسین محمد بن بشر شوشنجردی از غلامان ابوسهل نوبختی گوید: «که او نقل می کند پس از سفر زیارت به آستانه حضرت علی بن موسی الرضا (ع) در طوس، قصد شهر بلخ را کردم، جهت زیارت شیخ ابوالقاسم نصر بلخی (صاحب ترجمه) او نیز مرا می شناخت و من کتاب ابوجعفر محمد رازی معروف به ابن قبه در امامت به نام الانصاب را همراه خود داشتم وی از من گرفت و مطالعه کرد. سپس کتابی در نقض آن تصنیف نمود، به نام المسترشد و من آن را با خود جهت ابن قبه به ری آوردم. و ابن قبه کتابی در نقض آن کتاب به نام المستثبت در امامت نگاشت. مجدداً آن را با خود به بلخ بردم و شیخ ابوالقاسم نصر بلخی کتاب دیگری در نقض آن تألیف نمود و آن را به ری باز آوردم، در این هنگام ملاحظه نمودم که ابوجعفر ابن قبه فوت کرده است...». از مشهورترین آثار او کتاب المسترشد فی الامامة، و نقض المستثبت در امامت است.

منابع: الذریعة، ۱۲۱-۹، رجال، نجاشی، ۲۶۵-۲۶۶؛ نوابغ الرواة فی رابعة المئات، ۳۲۴، ۱۵؛ معجم رجال الحدیث، ۱۳۶/۱۹ - ۱۳۸. عبدالحسین شهیدی

بلخی، ابومحمد حسین (زنده در ۴۶۶ ق در بلخ) فرزند ابوالحسن علی بن ابی طالب الحسن بلخی، از محدثین و فقهای شیعه در بلخ و از طرق روایات، فقه و حدیث را از پدرش سید ابوالحسن علی و جمعی از فضلاء بلخ فراگرفت، از پدرش دارای اجازه روایت می باشد که او نیز از پدر خود ابوطالب الحسن بلخی و از پدران خود در طی چهارده نسل که آخرین آنها حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) است، روایت می کند. شهید ثانی در کتاب خود الدرایة روایات او را از سلسله روایاتی یاد می کند که پسر از پدر تا حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) می رسد و از همین طریق حدیثی از حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) از رسول الله (ص) نقل می نماید و آن چنین است: «قال رسول الله (ص) لیس الخبر کالمعاینة».

منابع: الدرایة فی علم مصطلح الحدیث، شهید ثانی، ۱۲۶ - ۱۲۷؛ الناس فی القرن الخامس، ۶۵. عبدالحسین شهیدی

بلد، نامی که به چندین موضع جغرافیایی اطلاق می شده است، از البلد الحرام که به مکه مکرّمه گفته می شده، تا بلدی که مرکز کرج ابودلف بوده، و «بلد» واقع در ماوراء النهر یا همان نسف، و «بلد»ی که به مروالرواد اطلاق می شده، و بالأخره دو «بلد»ی که در عراق واقع بوده اند: یکی از این دو «بلد»، که هر دو صیغه های شیعیانه دارند، شهری قدیمی در شمال موصل و در فاصله ۷ فرسخی آن (و در فاصله ۲۳ فرسخی نصیبین در مرز سوریه کنونی با عراق) بر کنار دجله در موقعیت جغرافیایی حدود ۳۷ درجه عرض شمالی و ۴۳ درجه طول شرقی، و دیگری در موقعیت جغرافیایی حدود ۳۴ درجه عرض شمالی و ۴۴ درجه طول شرقی (در

MADDE YAZMILANDIRGAN
SONRA KELEN DOKUMAN

Ed. Camilla Adang, Sabine Schmidtke, David Sklare, *A Common Rationality:*

mutaʿtilism in Islam and Judaism, 2007, Würzburg, s. 39-57. DN. 181885

Kar. 67

Abu l-Qāsim al-Balkhī al-Kaʿbī's Doctrine of the *Imāma**

Rachā el-Omari

Introduction

Abu l-Qāsim ʿAbd Allāh b. Aḥmad b. Maḥmūd al-Kaʿbī/al-Balkhī (d. 319/931) was the last major theologian in the Baghdādī Muʿtazilī School.¹ Though a native of Khurāsān, where he also spent most of his life, it was in Baghdad that he was trained in *ʿilm al-kalām* under Abu l-Ḥusayn al-Khayyāṭ (d. c. 300/913).² Al-Kaʿbī belonged to the generation of Muʿtazilīs who struggled to justify their religious legitimacy at a time when the *ahl al-ḥadīth* (the Traditionalists) had made final strides in establishing their spiritual and religious authority as orthodox Islam (*ahl al-sunna wa-l-jamāʿa*) under the post-*miḥna* policies of the ʿAbbāsīd caliphs.³ The former Muʿtazilī disciple of Abū ʿAlī al-Jubbāʿī (d. 303/915-6), Abu l-Ḥasan al-Ashʿarī (d. 324/935-36) became, no doubt, the most memorable representative of the struggle of al-Kaʿbī's generation of Muʿtazilīs to gain religious legitimacy. Al-Ashʿarī's renown is partially explained by his selfconscious turn to Traditionalism and coinage of a traditionalist *ʿilm al-kalām* that was later to develop into the "Ashʿarī" school.⁴ Al-Kaʿbī provided other theological solutions to the same challenges that were faced by al-Ashʿarī, and examining his theology remains necessary for a full understanding of the predicament of his generation of Muʿtazilīs.

This contribution examines al-Kaʿbī's doctrine of the *imāma*, which is essential for situating him, along with the Baghdādī school in particular and the Muʿtazilīs in general, in relation to other schools and sects, namely Imāmism, Zaydism and Sunnism, which were undergoing the last phases of their formative periods. Before I turn to his doctrine, a note on the nature of the available sources for examining al-Kaʿbī's doctrines in general is necessary here. None of

* I thank Professor Sabine Schmidtke for giving me the opportunity to present a short version of this paper at the Muʿtazilī workshop in Turkey (July, 2005) and everyone who attended my talk for their comments. I would also like to thank Maurice Pomerantz for sharing his copy of al-Jishumī's *Sharḥ ʿUyūn al-masāʾil*.

¹ For an overview of the doctrines of al-Kaʿbī see Josef van Ess, "Abū l-Qāsem al-Balkhī al-Kaʿbī," in *Encyclopaedia Iranica*, vol. 1, pp. 359-62, and ʿAbbās Ziryāb, "Abu l-Qāsim Balkhī," in *Dāʾirat al-maʿārif-i buzurġ-i islāmī*, vol. 6, pp. 151-56.

² Abu l-Ḥusayn ʿAbd al-Raḥmān b. Muḥammad b. ʿUthmān al-Khayyāṭ, cf. GALS, vol. 1, p. 341.

³ On the post-*miḥna* policies of the ʿAbbāsīd caliphs, see Dominique Sourdel, "La politique religieuse des successeurs d'al-Mutawakkil," *Studia Islamica* 13 (1960), pp. 5-21.

⁴ Richard M. Frank, "Ashʿariyah," in *Encyclopaedia of Religion*, vol. 1, pp. 449-55.

London 1933, 434-43. The text of a Persian history *Faḍā'il-i Balkh* with historical notes is given by Ch. Schrefer, *Chrestomathie Persane*, I, Paris 1883, 56-94, 65-103; Le Strange, 420-3; *Hudūd al-'Ālam*, 337; Barthold, *Turkestan*, 76-9. For the history of Balkh under the Özbeks see A. A. Semenov, *Mukim-Khanskaya Istoriya*, Tashkent 1956, passim. For photographs and a plan of the present site see A. Foucher, *La vieille Route de l'Inde de Bactres à Taxila*, I, Paris 1942, 59, and O. von Niedermeyer, *Afganistan*, Leipzig 1924, 48, 64. For a summary of the monuments see E. Caspani, *Afghanistan Crocevia dell'Asia*, Milan 1951, 240-2, and further D. Wilber, *Annotated Bibliography of Afghanistan*, New Haven, Conn., 1956, 177-8.

(R. N. FRYE)

BALKHĀN, two mountain ranges east of the Caspian Sea, which enclose the dried-out river-bed of the Özboi (cf. Amū Daryā). To the north of this river lies the Great Balkhān, a high plateau of limestone, difficult of access, with steep slopes; the highest elevation is at the Dīnesh Kā'fe, about 1880 metres. The Little Balkhān, south of the Özboi and cut with numerous ravines, attains (in the west) a height of no more than 800 metres. These mountains, where according to Mukaddasī, 285, l. 14 ff., wild horses and cattle lived, were searched for iron by the surrounding peoples. The area became, in about 420-2/1029-31, a place of retreat for Türkmen tribes coming from Khurāsān (cf. Ibn al-Athīr, ed. Tornberg, ix, 267). During the following centuries the region was thickly settled with Türkmens and lost more and more its economic importance. The establishment of Russian harbours on the Balkhān inlet of the Caspian Sea (after 1869) and the construction of the Trans-Caspian railway (after 1881) restored to this area a certain importance, which declined, however, after the building of the Orenburg-Tashkent line (1905).

Bibliography: Brockhaus-Yefron, *Enciklopedičeskij Slovar'*, vol. 4, St. Petersburg 1891, 834; *Bo'shaya Sovetskaya Enciklopediya'*, iv (1950), 167 ff. (W. BARTHOLD-[B. SPULER])

BALKHASH, after the Aral [*q.v.*], the largest inland lake of Central Asia (18,432 sq. km.), into which the Ili and several other less important rivers flow. The lake's existence was unknown to the Arab geographers of the Middle Ages. The anonymous author of the *Hudūd al-'Ālam* (372/982-983; comp. J. Marquart, *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, xxx, makes the Ili (Ilā) flow into the Issk-Kul. Of all the Muslim authors, Muhammad Ḥaydar is the only one, to our knowledge, who, towards the middle of the 10th/16th century (*Tārīkh-i Rashīdī*, trans. by E. D. Ross, 366) describes lake Balkhash. The author gives the lake, which then marked the boundary between the country of the Özbeks (Özbestān) and that of the Mongols (Mughalīstān), the name of Kökčā-Teñiz or blue lake, and describes it as a body of fresh water. But he greatly exaggerates its length and breadth and considers the Volga (Itil) as a derivative of Balkhash. Nevertheless, Muhammad Ḥaydar's statement on the taste of the waters of the lake is important. In point of fact, all the modern geographers have looked upon Balkhash as a salt lake. It was only in 1903 that the investigations undertaken by the Turkistan section of the Imperial Russian Geographical Society, completed in 1931 by the works of the State Institute of Hydrology and in 1941 by those of the Institute of Geological Sciences of the Academy of Sciences of the

USSR, established that a part of the waters of the lake is fresh water.

The Kalmuks were the first to give the lake its Mongol name of Balkhash. They did in fact dominate in these regions in the 17th and the first half of the 18th century. The name "Balchas" occurs with a reproduction of the lake, very exact for the period, on a map by the Swedish non-commissioned officer J. G. Renat, who spent seventeen years in the country of the Kalmuks, from 1716 to 1733. *Comp. Carte de la Dsoungarie dressée par le suédois Renat pendant sa captivité chez les Kalmuks de 1717 à 1733*, ed. Russ. Imp. Geog. Society, St. Petersburg 1881.

The appearance of the neighbourhood of Balkhash is extremely desolate and arid and until the October Revolution the lake had never played a rôle of any economic importance. Its development began in 1936 with the building of a large industrial city, Balkhash, on the bay of Bertis on the Northern shore of the lake. (W. BARTHOLD-[A. BENNINGSEN])

AL-BALKHĪ, ABU'L-KĀSIM ('ABB ALLĀH B. AHMAD B. MAHMŪD), also known as Abu'l-Kāsim al-Ka'bi al-Balkhī, the Mu'tazilite. Born at Balkh, he lived for a long time at Baghdād, where he was the disciple of the Mu'tazilite Abu'l-Ḥusayn al-Khayyāt. He founded a school at Nasaf, converted to Islām a number of the inhabitants of Khurāsān, and died at Balkh at the beginning of Sha'ban 319/August 931. Among his disciples were Ibn Shihāb (Abu'l-Ṭayyib Ibrāhīm b. Muḥammad), who died after 350/962, and al-Aḥḍab (Abu'l-Ḥasan). Among his works are mentioned the *Kitāb al-Maḥālāt* and the *K. Maḥāsīn Khurāsān*, in which he speaks of Ibn al-Rawādī.

He defended the optimistic Mu'tazilite thesis which states that God cannot abandon the better for that which is less good. Man, he says, can add most do that which is better, whereas God cannot, because there is nothing superior to Him to oblige Him to do better than that which He has done. In agreement with the Mu'tazila, he did not recognise in God attributes distinct from His essence. He held that non-existence capable of existing is a well-determined thing outside existence, namely a simple essence. He considered the atom as inextensive and devoid of qualities of its own; the qualities of the body derive from the aggregate of the atoms, which are therefore not essential but accidental. He distinguished between sensation and impression: man, he says, perceives by his reason the sensible objects which affect his different senses; but the senses by themselves can perceive nothing; they are the routes by which organic impressions reach the reason. The voluntary act, he says, presupposes hesitation and decision, which are characteristic of Man, an imperfect being, whereas in God such an act is totally absent.—The imāmate, he says, must return to the Kuraysh, but if a conspiracy is suspected, a non-Kurayshite can be elected imām.

Bibliography: Al-Ash'arī, *Maḥālāt al-Islāmiyyin*, Istanbul 1929, 314, 555; al-Baghdādī, *al-Farḥ*, (Cairo 1328/1910, 93, 163, 166, 167; al-Idjī, *al-Mawāḥiḥ*, Cairo 1357/1939; al-Isfarā'īnī, *al-Ṭabṣīr fī'l-Dīn*, Cairo 1940, 52; al-Khayyāt, *al-Inṣhār*, Cairo 1925, passim; al-Malaṭī, *Kitāb al-Tanbīh* (edited by Dederig); al-Ras'anī, *Mukhtasar K. al-Farḥ*, Cairo 1924, 119, 120; al-Rāzī, *Muḥaṣṣal Afḥār al-Mutabaddīmin wa'l-Muta'akkhkhīrin*, Cairo 1323/1905, 37; al-Shahrastānī, *al-Milāl wa'l-Nihāl*, in the margin of Ibn Ḥazm, Cairo 1347/1928, vol. I, 62, 82; *Nihāyat al-Iḥdām* edited by A. Guillaume, Oxford 1934,

238, 240, 343; Ibn al-Murtaḍā, *al-Munya wa'l-Amal*, Haydarābād 1316/1902, 45-51; Ibn al-Nadīm, *al-Fihrist*, Cairo 1929, 4, 247; Ibn Ḥazm, *al-Fiṣal*, Cairo 1347/1928, vol. iv, 154; Djalābī, *Sharḥ al-Mawāḥiḥ*, Istanbul 1286/1867, 312; Aḥmad Amin, *Duḥā al-Islām*, Cairo 1360/1941, vol. iii, 141; Brockelmann, I, 343; A. N. Nader, *Le Système philosophique des mu'tazila*, Beirut 1956, Djār' Allāh Zuhdī, *al-Mu'tazila*, Cairo 1366/1947, 153.

AL-BALKHĪ, ABŪ ZAYD AHMAD B. SAHL, a famous scholar known today principally for his geographical work, was born at Shāmīstīyān, a village near Balkh in Khurāsān, about 236/850. He died upwards of 80 years old in Dhū 'l-Kā'ḍa 322/October 934. His father was a schoolmaster from Sijidjān. As a young man, wishing to study the doctrine of the Imāmiyya sect to which he belonged, al-Balkhī travelled on foot to 'Irāk with the pilgrim caravan. He remained there for eight years, becoming a pupil of the celebrated al-Kindī and visiting the neighbouring lands. In later life he refused to cross the Djayhūn (Oxus) to go from Balkh to Bukhārā, when invited by the amir of the latter place.

During the years which al-Balkhī spent in 'Irāk his studies included philosophy, astrology and astronomy, medicine and natural science (Yākūt, *Irshād*, i, 145-6). For a time he was torn between his earlier sectarian religious allegiance and the tenets of judicial astrology, then much in vogue, but he finally became strictly orthodox in his opinions, and pursued the study of the religious sciences side by side with 'philosophy'. He is cited as an almost unique example of one who was equally expert in both, and he is named by Shahrastānī (*Milāl*, ed. Cureton, 348) among the philosophers of Islam. He himself relates that he lost his patron, the general Ḥusayn b. 'Alī al-Marwāl-Rūdī, through the publication of one of his books and Abū 'Alī al-Djāyhānī, also his patron, the *wazīr* of the Sāmānid Naṣr b. Aḥmad, through the publication of another, though the general was a Ḥarāmī and the *wazīr* a Dualist. (This Abū 'Alī was the son of Abū 'Abd Allāh al-Djāyhānī, [*q.v.*], the geographer, who is perhaps here meant, cf. Barthold, *Turkestan*, 12). Yet the works of al-Balkhī on religious subjects were much praised by competent judges, especially his *Nazm al-Kur'ān*, evidently a work of *tafsīr* (*Irshād*, i, 148). Yākūt (*Irshād*, i, 142-3, cf. 150) gives the titles of 56 out of 'about 60' works of al-Balkhī, *i.e.*, he adds 13 titles to the 43 listed in the *Fihrist* (ed. Flügel, 138). Of these Ḥādīdī Khalifa mentions less than half-a-dozen, and in our own time, apart from a *Kitāb Maṣāliḥ al-Abdān wa'l-Anfus* (for which see Brockelmann, S I, 408), al-Balkhī is known by a single work, apparently no longer extant as such.

This is the so-called *Ṣuwar al-Aḥālīm*, otherwise *Takwīm al-Buldān* (neither title in the list of his works in Yākūt), which is generally admitted, since De Goeje's monograph appeared (see *Bibliography*), to be the basis of the geographical works of al-Iṣṭakhṛī and Ibn Ḥawqal, and thus to mark the beginning of what has been called the classical school of Arabic geography. It seems to have been a world-map divided into 20 parts, with short explanatory texts (Mukaddasī, 4). It has been suggested by Barthold (*Hudūd al-'Ālam*, preface, 18, n. 5, cf. V. Minorsky, *ibid.*, xv) that al-Balkhī in his book may simply have added an explanation to maps by Abū Djā'far al-Khāzin (Brockelmann, S I, 387). Al-Balkhī's fame as a geographer depends solely on this work, which in any case

can scarcely be said to have been completely original, in view of the *ṣūra Ma'mūniyya*, also apparently a series of maps, mentioned by Mas'ūdī *tempore* al-Ma'mūn (Caliph 198-218/813-833) (*Tanbīh*, 33). Al-Balkhī's interest in geography may have been due to his teacher al-Kindī, for whom a translation of Ptolemy's treatise on the subject was specially made (*Fihrist*, 268), and another of whose pupils, Ahmad b. al-Ṭayyib al-Sarakhsī, wrote a *Kitāb al-Masālik wa'l-Mamālik* (*Tanbīh*, 67), apparently the first of several geographical works in Islam with that title. Though Mukaddasī (68, 260) observes that al-Balkhī did not travel widely, he admits that he was an expert, especially for his own province, mentioning in particular his familiarity with the *dīwāns* (*i.e.*, registers of taxes) of Khurāsān (*ibid.*, 307). This is consistent with what we read elsewhere of al-Balkhī having acted as a secretary (*kātib*) to one of the Sāmānids (*Irshād*, i, 147). His work is cited also by Makrizī (*Khitaṭ*, ed. Büllak, i, 115).

Bibliography: Yākūt, *Irshād*, i, 125, 141-152; al-Bayhaqī, *Tatimma Ṣiwān al-Hikma*, ed. Muḥammad Shafī', 26-27; M. J. de Goeje, *Die Iṣṭakhṛī-Balḥī Frage*, ZDMG, xxv, 42-58; J. H. Kramers, *La question Balḥī-Istakhṛī-Ibn Hawqal et l'Atlas de l'Islam*, in *Acta Orientalia*, x, 9-30; *Hudūd al-'Ālam*, Preface, 15-23; V. Minorsky, *A False Jayhānī*, in *BSOAS*, xiii (1949), 93-94. (D. M. DUNLOP)

BALKUWĀRĀ [see SĀMARRĀ].

BĀLṬA LĪMĀNĪ, situated on the European shore of the Bosphorus between Boyaçlı-Köyü and Rumeli Hisarı, takes its name from Bālṭa-oghlu Sulaymān Beg, the commander of the Ottoman fleet at the time of the conquest of Constantinople in 1453. It is in fact the ancient Phaidalia and was also known as Gynaikōn Limēn (Portus Mulierum). Gyllius (mid-16th cent.) refers to it as the "... sinum Phidaliae, et portum mulierum ...", which the Greeks called Sarantacopa from the wooden bridge there across the marshlands ("... quem Graeci nostrae aetatis appellant Sarantacopam ... ita nuncupatus a ponte ligneo ... quo paludes transeunt cannis plenae ..."). Bālṭa Līmānī, in the 18th and 19th centuries, was a resort popular with the wealthier classes of Istanbul. Several international treaties were signed at Bālṭa Līmānī in the first half of the 19th century: the Anglo-Turkish agreement of 16 August 1838, which accorded to England large commercial privileges with a most-favoured nation clause and also decreed the abolition of trade monopolies in all the territories under Ottoman suzerainty, the pact of friendship, commerce and navigation (3 August 1839) between Belgium and the Porte, and the Russo-Turkish convention of 1 May 1849, which modified the organic regulations of 1831 relating to the Danubian principalities of Wallachia and Moldavia.

Bibliography: Pauly-Wissowa, V, Stuttgart 1897, s.v. Bosphoros, col. 748; P. Gyllius, *De Bosphoro Thracio Libri III*, Lugduni 1561, Lib. II, cap. XIII, 121, 124; J. von Hammer-Purgstall, *Constantinopolis und der Bosphorus*, ii, Pesth 1822, 227-229; Hammer-Purgstall, i, 528 and 670; G. F. de Martens, *Nouveau Recueil de Traités*, Göttingen 1817-1842, xv, 695-702, xvi, 958-964 and *Nouveau Recueil Général de Traités*, Göttingen 1843-1875, xiv, 278 ff.; *Arşiv Kütüphanesi*, I, Istanbul 1938, 58; *IA*, s.v. *Boğaziçi* (M. Tayyib Gökbilgin: *Tarihîte Boğaziçi*). (V. J. PARRY)

BALTADJĪ: a name given to men composing various companies of palace guards under the Otto-

العلاء بارقة - حدثنا الخليل بن عبيد الله العبدى عن أبيه عن شعبة عن قتادة عن أنس . قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « مامن يوم الجمعة ، ولا ليلة الجمعة الا ويطلع الله تعالى الى دار الدنيا وهو متزر بالبهاء ، لباسه الجلال ، متشح بالكبرياء ، مترد بالعظمة ، يشرف الى دار الدنيا فيعتق مائتي الف عتيق من النار من الموحدين ، ممن قد استوجب من الله ذلك ، ثم ينادى عبادى هل أجود منى جودا ؟ عبادى هل أكرم منى كرما ؟ عبادى هل سائل فاعطيته ، هل من داع فاجيبه ، هل من مستغفر فاغفر له ، عبادى اعملوا أنى ما خلقت الجنة لاخلبها ولا نشرتها لأطويها ، وإنما خلقت الجنة لكم ، وخلقتم لها ، عبادى فعلام تصونى ، على الحسن من بلائى ، أم على الجليل من نعمائى ؟ أليس قد نشرت عليكم الرحمة نشرأ ، وألبستم من عافيتى كنفوا وسترا ؟ أليس قد أضعفت لكم الحسنات مزارأ ، وأقلنكم العثرات صغارأ ، وقد خلقتم أطوارا ، فما لكم لاترجون لى وقارأ ؟ عبادى سبحانى ، احتجبت عن خلقى فلا عين ترانى » .

- ٤٩٦٨ -
عبد الله بن احمد
البلخى المعتزلى

عبد الله بن احمد بن محمود ، أبو القاسم البلخى . من متكلى المعتزلة البغداديين ، صنف فى الكلام كتباً كثيرة ، وأقام ببغداد مدة طويلة ، وانتشرت بها كتبه ، ثم عاد الى بلخ فأقام بها الى حين وفاته . أخبرنى القاضى أبو عبد الله الصيمرى [حدثنا] أبو عبيد الله محمد بن عمران المرزبانى . قال : كانت بيننا وبين أبى القاسم البلخى صداقة قديمة وكيدة ، وكان اذا ورد مدينة السلام قصد أبى وكثر عنده ، وإذا رجع الى بلده لم تنقطع كتبه عنا ، وتوفى أبو القاسم ببلخ فى أول شعبان سنة تسع عشرة وثلاثمائة .

- ٤٩٦٩ -
عبد الله بن احمد
ابن عبدس

عبد الله بن احمد بن وهب ، أبو العباس الدمشقى يعرف بابن عبدس . قدم ببغداد وحدث بها عن ابراهيم بن يعقوب الجوزجاني ، والعباس بن الوليد البيرونى . وعبد الواحد بن شعيب الجبل . روى عنه القاضى الجراحى ، والدارقطنى ، وابن

شاهين ، ويوسف القواس ، وابن التلاج . حدثنا الأزهرى حدثنا أبو الحسن الدارقطنى . قال : عبد الله بن احمد بن وهب الدمشقى يعرف بابن عبدس يحدث عن عباس بن الوليد البيرونى ، و ابراهيم بن يعقوب الجوزجاني ، وغيرهما ، قدم علينا وكتبنا عنه فى سنة ثمان عشرة ، وفى سنة نيف وعشرين أيضا .

٤٩٧٠ -
عبد الله بن احمد
ابن المغلس
الظاهرى

عبد الله بن احمد بن محمد بن المغلس ، أبو الحسن الفقيه الظاهرى . له مصنفات على مذهب داود بن على ، وحدث عن جده محمد بن المغلس ، وعن على بن داود القنطرى ، وأبى قلابة الرقاشى ، وجعفر بن محمد بن شاكر الصائغ ، واسماعيل بن اسحاق القاضى ، وعبد الله بن احمد بن حنبل ، والحسن بن على المعمرى ، وغيرهم . روى عنه أبو الفضل الشيبانى ، وكان ثقة فاضلا فهما . أخذ العلم عن أبى بكر محمد ابن داود . وعن ابن المغلس انتشر علم داود فى البلاد . أخبرنا احمد بن محمد العتيقى أخبرنا محمد بن عبد الله بن محمد الشيبانى حدثنى أبو الحسن عبد الله بن احمد بن محمد بن المغلس الفقيه الداودى - لفظا - حدثنى جدى محمد بن مغلس حدثنا شعيب بن محرز - ودخلت عليه بالبصرة وأنا أجز إزارى - فقال لى : ارفع ياشاب إزارك ، فان شعبة أبا بسطام أخبرنى عن سعيد بن أبى سعيد المقبرى قال سمعت أبا هريرة يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « ما أسفل من الكعبين من الأزار فى النار » . أخبرنا القاضى أبو بكر محمد بن عمر الداودى قال قال لنا عبد الله بن محمد الشاهد : قال لنا احمد بن كامل : توفى أبو الحسن بن مغلس - الفقيه على مذهب داود الاصبهاني - فى سنة أربع وعشرين وثلاثمائة ، أصابته سكتة .

- ٤٩٧١ -
عبد الله بن احمد
الطائى

عبد الله بن احمد بن عامر بن سليمان بن صالح ، أبو القاسم الطائى . روى عن أبيه عن على بن موسى الرضى عن آبائه نسخة . حدث عنه أبو بكر بن الجمالى ، وأبو بكر بن شاذان ، وابن شاهين ، واسماعيل بن محمد بن زنجبى ، وأبو الحسن بن الجنيد .

(٢٥ - تاسع - تاريخ بغداد)

ذخائر التراث العربية الإسلامية, مج. الأول, ١٩٨١/١٤٠١.

[y.y : y.y], ص. 390. ISAM 95809.

1.9 AGUSTOS 2005

كاتب؟

البلخسي (أبو القاسم)

عبد الله بن محمد (٣٨٩ هـ)

١ - مقالات الاسلاميين (باب ذكر المعتزلة)

- نشره : فؤاد سيد

ظهر في كتاب (فضل الاعتزال وطبقات المعتزلة)

تونس ، الدار التونسية للنشر ، ١٩٧٤م ، ص ٦٣ - ١١٩

MADDE YATIRILANDIRGAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

حسين بن قاسم بن محمد النعيمي, حمزة بن حسين بن قاسم النعيمي,
استدركات على تاريخ التراث العربي, قسم السيرة و التاريخ,
مج. السادس, جدة 1422, ص. 284. ISAM 90259.

آثار عبد الله بن أحمد بن محمود الكعبي

١٠٨٠ - (١) الطعن على المحدثين * KA'BI

لأبي القاسم عبد الله بن أحمد بن محمود الكعبي البلخي (ت ٣١٩ هـ).
ذكره الزركلي (١).

١٠٨١ - (٢) محاسن آل طاهر *

ذكره الزركلي (٢) وحاجي خليفة (٣).

١٠٨٢ - (٣) مفاخر خراسان *

ذكره الزركلي (٤) وحاجي خليفة (٥).

(١) الأعلام ٤: ٦٦.

(٢) كشف الظنون ٢: ١٦٠٨.

(٣) الأعلام ٤: ٦٦.

(٤) كشف الظنون ٢: ١٧٥٨.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

10 2 HAZİRAN 1983

علي رضا قره بلوط , معجم المخطوطات الموجودة في مكتبات
استانبول و أناطولي, الجزء الأول, [y.y.,t.y.] , İSAM 141806

s. 624-625

9 HAZ

MADDE SONRA
SONRA

1963 - عبد الله بن أحمد بن محمود أبو القاسم البلخي

البغدادي الكعبي ، تنسب إليه الطائفة الكعبية ، المعروف

بالبلخي ، عاش في بغداد وتعلمد بها على الحيات المعتزلي

المتوفى ببلخ سنة 931/319

(أنظر : كشف الظنون 446 ، 1187 ، 1608 ؛ ذيل

كشف الظنون 220/2 ؛ معجم المؤلفين 31/6)

من تصانيفه :

1 - تحفة الوزراء - في السياسة

أياصوفيا رقم 2855 ؛

كتاب
- Ibn Furek

MAY
86

06 MAY 2009

أوائل الأدلة في أصول الدين

لأبي القاسم عبد الله بن أحمد بن محمود الكعبي البلخي المتوفى سنة ٣١٩ هـ .
(تاريخ بغداد ٩ : ٣٨٤ ، وفيات الأعيان ١ : ٢٥٢ ، لسان الميزان ٣ : ٢٥٥ ، الأعلام ٤ : ٦٥) .

***

شذرات الذهب ٣ : ٨٢ ، هدية العارفين
٢ : ٦٠) .
- شرح أوائل الأدلة
(كشف الظنون : ٢٠٠) .

١- أبو بكر محمد بن الحسن بن فورك الأنصاري
الشافعي المتوفى سنة ٤٠٦ هـ (وفيات
الأعيان ١ : ٦١٠ ، طبقات الشافعية
٣ : ٥٢ ، الوافي بالوفيات ٢ : ٣٤٤ ،

KĀBĪ

٩٣٣ - قبول الأخبار ومعرفة الرجال

- أبو القاسم البلخي : عبد الله بن أحمد بن محمود (ت ٣١٩ هـ) .
- ذكره د . سزكين (٢) ، وهناك نسخة مصورة بالفوتوستات محفوظة في دار الكتب المصرية عن الأصل المحفوظ فيها برقم (١٤ مصطلح حديث م) ورقمها (ب ٢٤٠٥١) في ستة أجزاء مجموعة في مجلد .
- نسخة أخرى محفوظة في الدار المذكورة ، رقم (ب ٢٤٧٤٣) في (١١٣) ورقة .
  - وعنها صورة محفوظة في الجامعة الإسلامية بالمدينة المنورة ، رقم (٢٤٨) .
  - نسخة أخرى محفوظة في مكتبة الشيخ حماد الأنصاري بالمدينة المنورة ، رقم (١٤ مصطلح حديث) في (٣٦) ورقة ، ترقى للقرن الخامس الهجري .
  - ونسخة أخرى محفوظة في المكتبة المذكورة ، تنمة الجزء الثاني (٣ و ٤ و ٥ و ٦) وتنتهي بتمام الكتاب . وهي في (٨٥) لوحة (٣٠ - ١١٥) .
  - وعن النسختين صورتان محفوظتان في جامعة الإمام محمد بن سعود ، رقم (١٧٧١ ف ، و ١٧٧٢ ف) (٣) .

(٢) انظر : تاريخ التراث العربي « : ٧٨/١ رقم ٢ .

(٣) انظر : « فهرست المخطوطات والمصورات » : ٦٤٠/٣ - ٦٤١ .

Ekmeleddin İhsanoğlu, Boris A. Rosenfeld, Mathematicians, astronomers and other scholars of Islamic civilization and their works (7th-19th c.), Istanbul 2003, pp. 68.

İSAM KTP.91191

Kābi Ebū'l-Qasim

146. ABU'L-QASIM AL-KA`BI

Abū'l-Qāsim `Abdallāh ibn Aḥmad ibn Maḥmūd al-Ka`bī al-Balkhī (d. 931), from Balkh, theologian-mu`tazilite and philosopher, adherent of mathematical atomism; worked in Baghdad and Balkh.

See: GAL² (I 343), GAS (I 622-623, V 41), KZ (I 218, 491, II 192, 243, 352, IV 292, 353, V 41, 53, 412, 523, VI 7, 50), MAMS (II 125-126); Ibn al-Nadīm [3] (34), Pines [1] (6-10), Van Ess [2] (EIr).

PH1. Books (Maqālāt) - are quoted by al-Ash`arī (No 158), al-Naysabūrī (No 159) and other Muslim philosophers. Al-Ka`bī, like Pythagoras, believed that geometric figures consisted of discrete points having no size and located on finite distances. His name al-Ka`bī and the name of his school "ka`biyya" (cubic) are explained by his representation of geometric figures in the form of cubic lattices consisting of material particles.

The treatise (No 142, M3) of al-Rāzī where his discussions with al-Ka`bī were also devoted to problems of mathematical atomism: al-Rāzī, like Democritus, believed that geometric figures consisted of discrete atoms having very small but finite sizes.

İSAM EKİM 2003

MADDE İÇİN
SONRA GÖZLÜK YOKTUR

محمد أبو بكر بن علي ، استد راقات علي تاريخ التراث العربي ، قسم
العقيدة ، الجزء الثالث ، جدة 1422. ص. 101-102. ISAM 90256..

(١) كتاب الاستدلال بالشاهد على الغائب *

*A^cBⁱ

(٢) كتاب الأسماء والأحكام *

(٣) كتاب الإمامة *

(٤) كتاب أوائل الأدلة في أصول الدين *

(٥) كتاب تأييد مقالة أبي الهذيل في الجبر *

(٦) كتاب السنة والجماعة *

(٧) كتاب فصول الخطاب في الرد على من تنبأ بخرسان *

(٨) كتاب مسائل الخجندي فيما خالف فيه أبو علي الجبائي *

(٩) كتاب المسترشد في الإمامة *

(١٠) كتاب المضاهاة على برغوث *

(١١) كتاب النقض على الرازي في الفلسفة الإلهية *

(١٢) كتاب نقض كتاب الخليل على برغوث *

(١٣) كتاب النهاية في الأصلح *

للكعبي أبي القاسم: عبد الله بن أحمد بن محمود البلخي المعتزلي (ت ٣١٩هـ)

ذكر بعضها الذهبي^(١) ، وبعضها الداودي^(٢) والبعض ذكره البغدادي^(٣) ، ذكر الذهبي منها : كتاب الاستدلال بالشاهد على الغائب ، كتاب السنة والجماعة ، كتاب فصول الخطاب في إرد على من تنبأ بخرسان ، كتاب النقض على الرازي في الفلسفة الإلهية ، وذكر هذه المؤلفات ونسبها إلى الكعبي الداودي أيضا وزاد الداودي كتاب تأييد مقالة أبي الهذيل في الجبر ، كتاب مسائل الخجندي فيما خالف فيه أبو علي الجبائي ، كتاب المضاهاة على برغوث ، كتاب نقض كتاب الخليل على برغوث ، كتاب النهاية في الأصلح .
ونسب له البغدادي : كتاب أوائل الأدلة في أصول الدين ، كتاب الإمامة ، كتاب الأسماء والأحكام ، كتاب المسترشد في الإمامة .

---

(١) سير أعلام النبلاء ٣١٣/١٤ .

(٢) طبقات المفسرين ٢٣٠/١ .

(٣) هدية العارفين ٤٤٤/١ .

110031

DIA

KÂ'BI

Madde Yayınlandıktan Sonra Gelen Doküman

Omari, Racha el-
Abu l-Qasim al-Balkhî al-Ka'bî's doctrine .-- : A common rationality: Mu'tazilism in Islam and Judaism
Edit. Camilla Adang, Sabine Schmidtke, David Sklare , pp. 39-57,
19.01.2021

Ibn Zūr'a⁹⁵⁴
03 07 12
Ka'bi
110031

AMGAD, Mina-Raouf. Un traité du chrétien arabe 'Isā b. Zūr'a (m. 398/1008): réfutation d'Abū al-Qāsim al-Balḥī (m. 319/931). *Institut Dominicain d'Études Orientales du Caire: Mélanges (MIDEO)*. 33 (2018): pp. 223-273. Theological discussion. Abstract(s): English & Arabic.

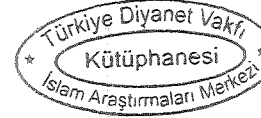
01 Ocak 2021

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Cahiz (030037)

Ka'bi (110031)

D515

NOUVEAUX FRAGMENTS
DE *KITĀB AL-FUTYĀ* D'AL-ĠĀHĪZ
DANS LES *MAQĀLĀT*
D'ABŪ AL-QĀSĪM AL-BALĪHĪ

ZIAD BOU AKL
École pratique des hautes études, Paris
Email : ziad.bouakl@ephe.psl.eu

Résumé. Les *maqālāt* d'Abū Qāsim al-Balḥī contiennent un certain nombre de passages consacrés aux questions de théorie juridique. La source la plus importante qu'on y trouve est un ensemble d'extraits de *K. al-futyā*, un traité juridique d'al-Ġāhīz dont il ne restait jusqu'à présent que des fragments renfermant les critiques adressées par al-Nazzām aux compagnons du Prophète. Dans cet article, je fournis une traduction de ces extraits précédée d'une étude du texte et de sa place dans l'histoire de la théorie juridique durant cette époque de formation de la pensée islamique.

Abstract. The *maqālāt* of Abū Qāsim al-Balḥī contain several passages devoted to legal theory. The most important source found there is some extracts of *K. al-futyā*, a legal treatise by al-Ġāhīz of which until now only fragments remained, containing the criticisms addressed by al-Nazzām to the companions of the Prophet. This article provides a translation of these new extracts preceded by a study of the text and its place in the history of legal theory during this formative period of Islamic thought.

11 Temmuz 2024

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Razî, Ebû Bekir (170135)

Ka'bi (110031)

RETOUR SUR LA POLÉMIQUE ENTRE
ABŪ BAKR AL-RĀZĪ ET ABŪ AL-QĀSĪM AL-BALĪĪ
CONJECTURE SUR UN ÉCHO DU
KITĀB AL-ZUMURRUD D'IBN AL-RĀWANDĪ DANS
LES MATĀLIB AL-ĀLIYA DE FAHR AL-DĪN AL-RĀZĪ

MARWAN RASHED
Université de la Sorbonne, Paris
Email : marwanrshd@gmail.com

Résumé. Le présent article revient sur la polémique entre Abū Bakr al-Rāzī et Abū al-Qāsim al-Balī. En s'appuyant sur le témoignage du *Kitāb taḥḥīl al-nubuwwa* du Qāḍī ʿAbd al-Ġabbār, on montre que les deux philosophes ont dû s'affronter à la cour d'Ahmad b. Sahl al-Marwazī, gouverneur de Balḥ, durant les années 910, et que la virulence du ton de leur échange s'explique surtout par ce contexte de rivalité professionnelle. Pour ce qui est de son contenu, leur entretien a dû porter sur la question de la justice divine et sur la meilleure manière de rendre compte de la prophétie et du message coranique. Dans un second temps, on passe à l'étude du chap. VIII, 4 de *Al-matālib al-āliya* de Fahr al-Dīn al-Rāzī et l'on montre que, contrairement à une opinion récemment émise, ce chapitre constitue un écho non pas d'Abū Bakr al-Rāzī, mais du premier argument du *Kitāb al-zumurrud* d'Ibn al-Rāwandī, qui opposait l'autonomie de la raison à la nécessité de la prophétie pour conclure de la première à la négation de la seconde. On suggère pour finir que la doctrine de la prophétie d'Abū Bakr al-Rāzī, comme celle des grands théologiens de son temps, tant muʿtazilites qu'aṣʿarites, vise à échapper au dilemme mis en place par Ibn al-Rāwandī quelques décennies plus tôt.

Abstract. This article revisits the controversy between Abū Bakr al-Rāzī and Abū al-Qāsim al-Balī. Based on the testimony of the *Kitāb taḥḥīl al-nubuwwa* of the Qāḍī ʿAbd al-Ġabbār, it is shown that the two philosophers must have clashed at the court of Ahmad b. Sahl al-Marwazī, governor of Balḥ, during the 910s, and that the virulence of the tone of their exchange can be explained above all by this context of professional rivalry. In terms of content, their conversation must have focused on the question of divine justice and on the best way to give an account of prophecy and Qurʾanic wisdom. We then turn to the study of chap. VIII, 4 of Fahr al-Dīn al-Rāzī's *Al-matālib al-āliya* and show that, contrary to a recently held view, this chapter constitutes an echo not of Abū Bakr al-Rāzī, but of the first argument of Ibn al-Rāwandī's *Kitāb al-zumurrud*, which contrasted the autonomy of reason with the necessity of prophecy in order to conclude from the former to the negation of the latter. Finally, it is suggested that Abū Bakr al-Rāzī's doctrine of prophecy, like that of the great theologians of his time, both Muʿtazilites and Aṣʿarites, aims to escape the dilemma set up by Ibn al-Rāwandī a few decades earlier.

11 Temmuz 2024

MAKALE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN